

بکارئینانا ئاماران ژلایى بهریتانیاڤه لدۆر پرسیا کوردی ل عیراقی

۱۹۲۲ - ۱۹۲۶

کاروان صالح ومیسی

پشکا میژوو- فهکۆلتیا زانستین مروڤایهتی- زانکۆیا زاخۆ/ههریما کوردستان- عیراق

پۆخته:

ناف و نیشانین قی ڤهکۆلینی، "بکارئینانا ئاماران ژلایى بهریتانیاڤه لدۆر پرسیا کوردی ل عیراقی ۱۹۲۲ - ۱۹۲۶"ی یه. بیگومان ئەڤ ماوه دهیته هژمارتن ئیک ژ گرنکترین قوناغین پرسیا کوردی ل عیراقی، ژبهركو پرسیا کوردی ببوو جهی بایهخ پیدانهك گرنگ ژلایى بهریتانیا و تۆرکیا ڤه. همر ئیک ژوان بزاف دکرن هژمارا کوردان ب شیومهیهکی جودا جودا دئامارین خودا دیار بکهن، مهبهستا بهریتانیا ژڤی چهندی ئەووبو کوردان ب عیراقی ڤه گریدهتن داكو بهرژمونهندیین بهریتانیا ل دهڤهري بهینه پاراستن . چونکی ههبوونا دهڤهري کوردی ب عیراقی ڤه ژلایى ئاسایش و سیاسیه بو بهریتانیا زۆر گرنگ بوویه. لهوړا دی بینن، بهریتانیا بزاقین بهیز نهنجامداینه دههمی دانووستاندن و کومبوونادا دگهل دهستهلاتداریا تۆرکیا لدویڤ ئامارین سالانه هژمارا کوردان دایه دیارکرن. ژبهر هندی یا ڤهه ڤهکۆلینهك زانستی یا تیروتهسهل ل دور چهوانیا بکارئینانا ئاماران ل دور پرسیا کوردی ل عیراقی ژلایى بهریتانیاڤه بهیته نهنجامدان. ئەڤی ڤهکۆلینی هزرا خو یا سهههکی دانایه سهه بکارئینانا راپۆرت و ژیدمیرین ئنگلیزی ئەوین ئەڤ ریبازا بهریتانیا داین دیارکرن.

ئەڤ ڤهکۆلینه ژ پيشهکيهکی، دمرزینک و سی تهومران و دمرتهنجامان پیک دهیتن. د پيشهکيا خودا، ئەڤ لیکۆلینه شروڤهکرن ددهتن سهه گرنکی، ئارمانج، ناریشه و ژیدمیرین دڤی ڤهکۆلینی دا هاتینه بکارئینان. ژبو پتر بدهستهئینانا پیزانینان ل دور ههلوئستی بهریتانیا ل دور پرسیا کوردی، ل دمرزینکا خودا، ئەڤ ڤهکۆلینه بهحسی راپرسیا بهریتانیا دناڤههرا سالین ۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ی، ل عیراقی و ههلوئستی کوردان ژی دکهتن. د تهومری خو یی ئیکی دا، ئەڤ ڤهکۆلینه بهحسی رژدی دیارکرن چارههئیسى مووسل بریکا ئاماران دناڤههرا سالین ۱۹۲۲ - ۱۹۲۴ی دکهتن.

ژیۆ درێژه‌پیدا نا تێگه‌هشتنا پێشهاتێن کیم نه‌ته‌وه‌مێن مووسلێ، ته‌ومرێ دووی یی فه‌کولینێ روونکرنا دده‌تن سه‌ر بکارئینانا ئامارین کیم نه‌ته‌وه‌میان ژبو دیارکرنا هیثیین گرۆیین تێگه‌ل ل ده‌قه‌رێ. ئەه‌ فه‌کولینه‌ ل ته‌ومرێ خویی سییی دا، شووه‌که‌رنێ دده‌تن سه‌ر سنۆران یا سالا ۱۹۲۵ی و دیارکرنا هیثیین ئاکنجیین مووسلێ دکه‌تن. ئەه‌ ته‌ومره‌ ژ گرنه‌ترین ته‌ومرین فه‌کولینێ ده‌یه‌ته‌ هژمارتن، ژبه‌رکو ئەه‌ی لژنێه‌نده‌ک پێشنیازیین گرنه‌گ ل دور چاره‌نقیسی خه‌لکی مووسلێ دیار کربوون دووماهیا فه‌کولینێ به‌حسی ئه‌وان ده‌رنه‌نجامان دکه‌تن یین خودانی فه‌کولینێ دماوی نه‌نجامدانا قی فه‌کولینێ دا که‌هشتیی.

په‌یڤێن سه‌ره‌کی: پرسا کوردی، ئامار، به‌ریتانی، تۆرکیا، عێراق و لژنا سنۆری.

پێشه‌کی:

راسته‌خو پشته‌ی دورستکرنا ده‌وله‌ته‌ک نوێ ل عێراقی لژیر چاقدیریا به‌ریتانی، ره‌هین پرسا کوردی ئاسی و به‌رفه‌هه‌بوون. هه‌له‌به‌ت به‌رفه‌هه‌بوونا پرسا کوردی ژ خو نه‌هاتبوو، ژبه‌رکو ژلایه‌کی فه‌، سه‌ره‌کرده‌یه‌تیا سیاسیی کوردی هه‌می هیژ و شیانین خو ئیخستبوون دچالاکیین سیاسیی دا لکه‌ل به‌ریتانی داكو مافین ملله‌تی خو ل عێراقی بده‌سته‌شه‌ بین و ببه‌ خودان کیانه‌کی سیاسیی یی خو بخو یی ریشه‌برنی.

ژلایه‌کی دیقه‌، ده‌وله‌تا نوێ یا تۆرکی شه‌ری دبلوماسی دکه‌ل به‌ریتانی سه‌ره‌یه‌رشتا کارووبارین عێراقی بریک ئاماران دکر. مه‌ره‌ما سه‌ره‌کی یا تۆرکیا ژ نیشانا دان ئامارین جودا جودا ب نوینهر و سیاسه‌تمه‌دارین به‌ریتانی نه‌و بوو دیاربه‌که‌تن ئاکنجیین ده‌قه‌رین کوردی تۆرکینه‌ یان ئه‌وان پتر ده‌قیین بمین دبن کونترولا تۆرکیا فه‌، ژبه‌ر کو خه‌لکی ده‌قه‌رێ دابوونه‌ریتین سیاسیی و جفاکی یین وه‌ک هه‌ف دکه‌ل تۆرکان هه‌بوون. ئەه‌ ژێ دزهرتن هندی کورد بۆ ماومه‌یه‌کی درێژ دبن ده‌سته‌لاتداریا ئوسمانیه‌ نه‌ه‌ بوون.

ژلای خومه‌قه‌، نوینهر و سیاسه‌تمه‌دارین به‌ریتانی به‌رده‌وام بریک ئامارین خوو یین تاییه‌ت ریژمیا کوردی ب یا ئیکی ل ویلایه‌تا مووسل دانیه‌. بیکومان به‌ریتانی ئارمانجین تاییه‌ت بشی چه‌ندی هه‌بوو. به‌ریتانی ده‌قی ده‌قه‌رین کوردی ب عێراقی فه‌ به‌ه‌لتن، ژبه‌ر جه‌ی ئاسی یی کوردان، ئانکو ژبه‌ر پێشهاتین ئابوری، سیاسیی، له‌شکه‌ری و هه‌قه‌سه‌نگیا جفاکی دناقه‌ه‌را شعیه‌ و سنونه‌یان دا. ده‌ه‌مان ده‌مدا، به‌ریتانی ده‌قه‌رین کوردی ب عێراقی فه‌گریده‌تن، ژبه‌ر هه‌قه‌سه‌نگیا هیژی ناقه‌ه‌را شعیه‌ و سنونه‌یان دا.

ژ رەخەکی دێشه، دقئ ماومیی دا سیاسەتمەدارین کوردی هەمی شیانین خو مەزاختیوون ، بۆ گەھاندنا پەياما خەلکی کوردستانی ب نوینەرین بەریتانیا. لشی دەمیدا، سیاسەتمەدارین کوردی هەمی شیانین خو مەزاختن بهاریکاریا بەریتانیا دەولەتەک کوردی ل دەقەرئ دورست بکەن. بەلکو ئەق هزرە دەسەرئ بەریتانیا دا نەبوو، چونکو ژلایەکی قە، تۆرکیا ئامارین هاتینە نقتیسین ژلایئ ئوسمانیاقە نیشان ددان، کو دەقەرین کوردنشین دبنەرمت دا تۆرکی نە و کوردی د نەژادی خودا تۆرکن، ژلایئ خوقە، بەریتانیا نەدقیا کورد بگەھن هیقئ و ئومیدین خو، ژبەرکو دا زیان ب بەرژمومەندیین وی ل دەقەرئ کەفن. ژبەر هندی، بەریتانیا پەنا بریوو بەر ستراتیجین نیشانا ئاماران ل دۆر پەرسا کوردی ل عێراقئ بو جفاکی نیقەدەولەتی و تۆرکیا.

هەرەوسا حکوومەتا بەریتانیا ل ئەندەن و سەرپەرشتیارین سیاسی و کارگیری یین بەریتانیا ، ئەوین بووینە راویژکار دناق و مزارمت و دام و دەمژگەھین کارگیری و سیاسی یین عێراقئ دا، دقیا بقی ستراتیجەتی ب کویری و هویری هزرۆبیرین کوردان بخوینن، داکو شیانین کوردان یین سیاسی و ریتقەبرنئ ب هەلسەنگینتن کا شایستەئ دورستکنا کیانەکی سیاسی و خۆ بریتقەبرنئ نە. ژبەر هندی، دئ بینن دقئ ماومیی دا، حکوومەتا بەریتانیا نوینەرین خوو یین دوپلۆماسی فریکرینە دەقەرین کوردی ب هووشیاری رەفتار، هەلۆیستیین وان لگەل عێراقئ و بەریتانیا خواندینە. دەھمان دەمدا، بهویری و کویری دوپقچوون ل سەر داخوایین کوردان کری یە داکو ب روونی بوو دیاریتن کا کوردان چ رەنگئ حکوومەت و وەلاتی دقیتن. هەلبەت دبتن چوو ریکین دی لبر بەریتانیا نەمابن، ژبو رازیکرنا سیاسەتمەدار و سەرکردەیین کورد لدۆر چارەسەکنا پەرسا کوردی ل عێراقئ. ژبەر هندی، بەریتانیا پەنا بری یە بەر ئەنجامدانا سەرژمیریان و بکارئینانا وان لگەل تۆرکیا و کومەلا گەلان.

بیکومان بەریتانیا دوو ئارمانج ژ بکارئینانا ئەقان جۆرە ئاماران هەبوویە، ئیک بەریتانیا دقیا بۆ کوردان دیار بکەتن، بەریتانیا یا هەمی هیژ و شیانین خو مەزاختن ژبو چارەسەرکنا پەرسا کوردی ل عێراقئ و رازیکرنا حکوومەتا عێراقئ دان پیدانئ ب مافی کوردان ل دوپق هژمارا وان یا راستەقینە بکەتن. دوو، بەریتانیا دقیا بقی ستراتیجیەتی بۆ جفاکی نیقەدەولەتی یی وی دەمی دیار بکەتن، بەهز و قیانا خەلکی دەقەرئ پەرسا وان بو جفاکی نیقەدەولەتی هاتیە رەوانەکرن، چوو دەولەتین زلھیز خۆ ل پەرسا وان نەکری یە خودان بتنی بەریتانیا نەبتن. خەلکی دەقەرئ دخواییتن بۆ ماومەییەکی ل ژیر چاقدیریا بمریتانیا بمینن و پاشی بریاری ل دور چارەنقشیسئ خو بدەن.

ئەف چەندا ل سەری ئاماژە پێهاتیه دان، ب شیومیەکی ئاشکرا و تارادەمیەکی تیروتهسەلد راپۆرتی ئژنا کومەلا گەلان ئەوا سەرمەدانا دەفەرئ کەری دیاریتەن. بێگومان بەریتانیا دزانێ دشیئەن سەرمەکردمێن دەفەرئ بەندەک مەرجین سەشک رازی بکەتن و بمین لگەل عێراقئ. لەورا لدمئ ئژنا کومەلا گەلان راپۆرتا خو پێشکشی کومەلا گەلان کەری، لدوێف ئامارا خو رێژمیا زۆرینەیا ئاکنجیئ دەفەرئ دیارکەر بوو و تیدا داخواز کربوو، دەفەر ب عێراقئ فە بەیتن گریدان ب هەندەک مەرجان. ئەف چەندە بۆ ئەگەرئ هندی پرسا کوردی ل جشاکئ نیفەمۆلەتی بکۆیری رەنگ فەدمتن و ببە پشکەک هەستیار و گرنک ژ پەیمەندیئ نیفەمۆلەتی دا. ژبەرکو رێژمیا کە زۆر مۆلەتێن زەهێز، بۆ وینە، فەرەنس، بەلجیکا، سوید، بەریتانیا، رۆسیا و تۆرکیا ب چافەکی زۆر گرنک و هەستیار بایەخ ب پێشەتائ پرسا کوردی یا وی دەمی ب "پرسا مۆوسل"، دەهاتە نیاسین ددان.

بێگومان گرنکی ئەفئ فەکوێنی ژ هندی هاتیە، ئەف بابەتە ب شیومیەکی گشتی هاتیە شروفاکەر، ئانکو چوو فەکوێنی تاییەت دق بیاقی دا ل دور ئەفئ ماومئ ئەهاتیە ئەنجامدان، ئەگەر هاتبێن شروفاکەر ژ دگەل بوویەریئ ئابۆری، جشاکئ، لەشکەری و سیاسی ب کورتی هاتیە شروفاکەر. ژبەر هندی پتریا لایەنی پێشەتائ گریدای بقی بابەتی فە بریکا ئاماران ب روونی ئەهاتیە دیارکەر.

لدوێف تیگەهشتنا ئەف چەندا ل سەری هاتیە شروفاکەر دشیئ ئارمانجین سەرمەکی یێن قئ فەکوێنی دەست نیشان بکەین، ئانکو ئارمانجا سەرمەکی ژ ئەنجامدانا ئەفئ لیکۆلینی دیارکەرنا پێشەتائ سیاسی و جشاکئ یێن ئەفئ دەفەرئ یاکو ب "ویلاپەتا مۆوسل"، دەهاتە نیاسن نە دق ماومی هەستیار دا، ژبەرکو وەسا هاتیە هزرکەر ئەف ماومیە تارادەکی زۆر هاتیە پشکوفاقیئ و گرنکی ب شیومیەک بەرچاف بریکا ئاماران پێنەهاتیە دان. لەورا ئارمانجا سەرمەکی یا قئ فەکوێنی شروفاکەرنا ژیرخانە و کاودانی گشتی ئەفئ دەفەرئ نە. ژبەرکو تیگەهئ ومارکەرنا دیروکا نەتەومیان ب رەنگەکی دیار ناھیتە، ئەگەر پێشەتائ وان ب شیومیەکی دورست نەهینە شروفاکەر.

ئاریشەیا سەرمەکی یا کەفتیە دریکا ئەنجامدانا ئەفئ فەکوێنی نەبوونا ژیدەریئ تیروتهسەل بوویە ل سەر ئەفئ ماومی. ژبەرکو پتریا ئەوان ژیدەریئ بەحسئ ئەقان پێشەتائ کرین ب شیومیەکی گشتی و سنۆدارکری بەحسئ بکارئینانا ئاماران لدۆر پرسا کوردی ل عێراقئ ژلای بەریتانیا فەکری یە. دگەل هندی دا، دبیت ژیدەریئ باش ل سەر هەب، بەلئ بدەست خۆدانئ فەکوێنی نەکەفتینە. ژبەر هندی، ب نەجاریفە بناغئ فەکوێنی ب خەملاندنا راپۆرتیئ

ب زمانى ئنگلىزى ھاتىيە دارشتن. ھەلبەت دىتەن و بكارئىنانا ئەفان جۆرە ژىدەران و مەختەكى درىژ دقيا تاكو تشتين گريدايى ب بابەتيقە بەينە دەست نيشانكرن. چونكو ئەف جۆرە ژىدەر بەحسى ھەمى لايەنن گريدايى پەرسا مووسل دناقبەرا، عىراق، بەريتانيا و تۆركيا دا دكەن. لەورا دەھەلزارتەنا وان دا، جۆرەكى ھوشيارى دقيا داکو قەكۆلن ژ سنۆرى بابەتى دىرنەكەقتن.

ھەرچەوايەتەن، دماوى ئەنجامدان ئەف قەكۆلنن دا، ھندەك ژىدەرىن تا رادەكى زۆر باش و ب مفا ھاتنە دىتەن و بووينە بربرا سەرەكى دئەنجامدا ئەف قەكۆلنن. دقيا بياقى دا مفايەكى باش ژ قەكۆلن

The Report of the League of Nations, Question of the Frontier between Turkey and Iraq, Fuat Dunder ("Statistquo", British Use of Statistics in the Iraqi Kurdish Question 1919-1932), Zeynep Arikanli (British Legacy and Evolution of Kurdish Nationalism in Iraq (1918-1926) What Significance the Mosul Question) and Ihsan Serif Kaymaz (Britain's Policy Towards Kurdistan at the end of the first World War).

ئەف راپۆرتە ھەر سى قەكۆلنن ل سەرى ھاتىنە دياكرنبووينە ستۆينا سەرەكى يا قى قەكۆلنن، چونكو ب شىوہىەكى گشتى بەحسى بارودۆخين سياسى يين كوردستانى كرى يە و دكەل روونكرن داينە سەر پيشھات و كاودانين سياسى يين دەقەرئ. ھەر وەسا بەحسى كەلەك لايەنن كرنك يين گريدايى ئەف ماومىي كرينە و ب شىوہىەكى جوان تيرۆژك بەرداينە سەر ئەفان پيشھاتان. دقان ژىدەر و راپۆرتان دا بەحسى ھزروبىرين بەريتانيا ل دور پيشھاتين سياسى يين دەقەرئ كوردى، كەسايەتى و سياسەتمەدارين دكەن. دەھمان بياق دا، ئەف ژىدەر و راپۆرتە شروڤەكرنا ددەن سەر ئامارين بەريتانيا و تۆركيا ل دور پەرسا كوردى، لژنا سنۆرى، دانووستاندنن ئەف لژنى لگەل خەلكى دەقەرئ و پيشنيازين وئ لدور پەرسا كوردى. دەھمادەمدا، بەحسى چەوانيا چارەسەر كرنە پەرسا مووسل، چەوانيا گريدانا دەقەرئ كوردى ب عىراقى قە و ھۆكارين ل پشت رازىبوونا تۆركيا كرينە. ھەر وەسا بەحسى ھەلۆيست و سياسەتەن كومەلا كەلان ل دور پەرسا مووسل و پيشنيازين وئ دمر بارە گريدانا دەقەرئ كوردى ب عىراقى قە كرى يە.

د ئەف قەكۆلنن دا رىبازا شروڤەكرنا چوونەيەتەن (Quantitative approach) ھاتىيە بكارئىنان. ژىمەركو ئەركى ئەف رىبازى بەرىخودانا بوویمەر و پيشھاتين دىروكى، چەوانيا روويدان و شروڤەكرنا وان ژلايى بەريتانياقە برىكا ئامارانقە. ئەفقا بۆ زانين روويدانين گشتى يين گريدايى ب ئەف بابەتيقە، ئەف رىبازە ھاتىيە بكارئىنن. چونكو بى رىبازى دى راستيا كاودان و پيشھاتين دەقەرئ ب شىوہىەكى زانستى ھينە دياركرن و دى بۆ خواندەفان ب شىوہىەكى روون ديار بيتن كا چەوا بەريتانيا ئامار ل دور كاودانين كوردان ل عىراقى بكارئىنايە، دەستەلاتدارين تۆركيا و عىراقى چەوا رەفتار دكەل دەقەرئ كرى يە و ھەلۆيستى خەلكى سڤيل و سياسەتمەدارين دەقەرئ ھەمبەرى پيشھاتين وان چەوا بوويە.

دەرازیڤ: راپرسا بەریتانیا دناقبەرا سالیڤ (۱۹۱۹ - ۱۹۲۱)ی، ل عیراقی و هەلۆیستی کوردان ژێ

یا فەرە تیرۆژکان بەردەینە سەر چەوانیا بەیدابوونا هزرا بکارئینانا ئاماران ژلایئ بەریتانیا قە دپرسا کوردی ل عیراقی دا. ژبەرکو هەر ژدەستپیکا بەریخودانا بەریتانیا بۆ کوردستانی یا وی دەمی دەین دەستەلاتا ئوسمانیانقە، بەریتانیا هزر ل دور قی چەندی نەکر بوو. چونکو ل وی دەمی کوردستان دەقەرەکا ستراتیجی یا دەولەتا ئوسمانی بوو و بتنی بەریتانیا لیکولین لدور پیشهاتین گشتی یین دەقەری دکر داکو ل پاشەرۆژی بۆ پاراستنا خو ل دەقەری بکاربینن. لەورا بەردەوام بەریتانیا بزاق دکرڤ ئامارین دەولەتا ئوسمانی یین گریدای ب دەقەری کوردی قە بەدەستقە بیتن. دگەل هندیڤا، ئەق چەندە بۆ بەریتانیا بزەحمەت، ژبەرکو عوسمانیان د ئامارین خودا هژمارا کوردان لگەل یا مووسلمانا دیارکر بوو.

هەرچەوا بیتن، بەریتانیا بریکا دویلوماتکار، گەرۆک و مژگینەرین خو یین ئایینی شیاپە سەرژمیرین ئوسمانیان بەدەستخوقە بینن. ئەق سەرژمیرین دەولەتا ئوسمانی هەشت جارن بریکا دەزگەهین وی یین سەرژمیریان دناق ویلاپەتین وی هاتینە ئەنجامدان، ئەو ژێ دناقبەر سالیڤ (۱۸۳۱، ۱۸۴۴، ۱۸۸۱، ۱۹۰۶، ۱۹۰۷، ۱۹۱۴ و ۱۹۱۹)ی بوون (Karpat, 1985, Zamir, 1981). ئەق ئامارە گرنکترین ئالاقین دەولەتا ئوسمانی یین مودیرنکرن و بزاقاسیستەمکرن دەستەلاتا ناقەندی بوو. دقې ماوەی دا، ئامار ببوون ئامرازین سەرەکی یین سیاسەتا حکوومەتی. چوو ئامارین ئوسمانیان دماوەیەکی کورت دا نەهاتبوون ئەنجامدان. ئەقان ئاماران هەمی دەقەرین دەولەتی بخوقە نەگرتبوون. هندیڤا ئاماران پتر ژ دەمە سالان قەپرسا تا ب دوماهی هاتین (Shaw, 1978).

دگەل هندیڤا ئاکنجیین هندیڤا دەقەرا جوجاران نەهاتینە هژمارتن. دەهەمان پینگاق دا، ئەوین ب کارئ سەر ژمیری رادبوون جوجاران هەمی ئەندامین خیزانی دناماران دا نەدەهژمارتن. دقې بیاقی دا، پتریا جارن، سەرکرده ئەوین ژ مەلایان، قەشەیان و موختارین کومەلگەهین بجووک بۆ ئاماران دەهاتنە راسپاردن و فریکرن. چارەنشینئ ئاکنجیین ناخخوی ل سەر بناغی پیزانینین وان ددان دەهاتنە دانن. هەرەوسا هندیڤا جارن نۆینەرین دەقەر و گوندین سەر سنۆران لگەل دابوون (Shaw, 1980).

لەدەمی ل سەرژمیری سالیڤ ۱۸۸۱ - ۱۸۹۳ی، ژن بۆ ئیکەم جار دناق ئامارین دەولەتا ئوسمانی دا هاتینە هژمارتن، هەمان ستراتیجیەت ئەوا ل سەرانسەری دەولەتی دەهاتە پەیرموکرن هاتبوو بکارئینان، ئەقئامارە دەیتە هژمارتن ب ئیکەمین سەرژمیری مۆدرین یا ئوسمانیان. لشی

دهمیدا، لاپه‌ری ناسنامه‌یان هاتبوو دابه‌شکر بۆ بابەتان وه‌ک هاتیه داخوازکرن ژلایێ کارگیریا تۆمارکرن ئاکنجییان یا دموه‌تا ئوسمانی یا سالا ۱۸۸۱ی قه‌. بیکومان ئەقی بابەتی کورد ژێ بخو‌قه‌ دگرتن، ژبه‌رکو وه‌ک ئنتیکه‌ (ره‌گه‌ز) ژ نه‌ته‌وه‌مین دی یین مووسلمان یین دبن ده‌سته‌لاتا دموه‌تا ئوسمانی جودا بوون. به‌ئێ هه‌مان ره‌فتار و هه‌لۆیست لگه‌ل کوردان ده‌اتنه‌ په‌یروم کرن (Şaşmaz, 1995; Karpat, 1985).

ئه‌ه‌ قه‌نده‌ نیشانیین پیشکه‌فتنا سه‌رژمێریین ئوسمانیان نیشان دمتن. ئیکه‌مین ئامارا ئوسمانیان یا ل سالا ۱۸۳۱ی هاتیه‌ نه‌جامدان، ئاکنجییێ دموه‌تا ئوسمانی لدویف ریبازا ئایینی هاتبوون دیارکرنو بتنی مووسلمان ژ نه‌مووسلمانن جودا کریوون (Westcott, 2013). به‌روفا‌ژی، ئامارا ئوسمانیا یا سالیین ۱۹۰۶ – ۱۹۰۷ی، هژمارا جو‌ریین مه‌سیحیان به‌ره‌ف ژنده‌بوونی بو ریژیا ۳۰٪ جوو بوون. دگه‌ل هندیدا، هژمارا مووسلمانا لگه‌ل ریباز په‌یرومین (سونی و شیعی)، نه‌هاتبوون ئاشکراکرن (Zamir, 1981). ئەه‌ قه‌نده‌ نه‌ هندا ئاشکرا و رووون بوو وه‌ک هنده‌ک سیاسه‌تمه‌دارن هزر ژێ دکر، ئەقی چهن‌دی دمریرین ژ سیاسه‌تا ئوسمانی پرتکه‌ و زالبه‌ نه‌دکر، به‌لکو پتر رنکه‌شه‌دانا سیاسه‌تا دموه‌تین زله‌یز دمریاره‌ی کونترۆلکرن گروپان لگه‌ل مه‌سیحییێ دموه‌تا ئوسمانی ل سه‌ر بوو (Shaw, 1978).

ده‌به‌ردموامیا پیشه‌ه‌چوونین هی‌زیین به‌ری‌تانی ل عیراقی و به‌ری هی‌زیین به‌ری‌تانی به‌ره‌ف ده‌قه‌ری کوردی قه‌ ل ویلايه‌تا مووسل به‌ین، ژبو پتر شارمزابوونی ل ده‌قه‌ری کوردی، حکومه‌تا به‌ری‌تانی بریار دا ده‌ست ب دورستکرن نه‌خشه‌کی بۆ ده‌قه‌ری کوردی بکه‌ن. ل سالا ۱۹۱۶ی، ئەه‌ نه‌خشه‌یه‌ ب ته‌مامی ژلایێ به‌ری‌سیین به‌ری‌تانی قه‌هاتبوو دورستکرن. ئەقی نه‌خشه‌ی هاریکاریا هی‌زیین به‌ری‌تانی ده‌هه‌مین وی یین له‌شکه‌ری دا بۆ ده‌قه‌ری کربوو (بنیره‌ نه‌خشی ژماره‌ ۱) (Rasoul, 2017, 4).

هه‌رچه‌وابه‌یتن، ل ۳۰ چریا ئیکی ۱۹۱۸ی، نۆینه‌ریین دموه‌تا ئوسمانی و حکومه‌تا به‌ری‌تانی (ئاگره‌به‌ستا مودرس The Treaty of Mudros)، ل به‌نده‌ری مۆدرسمۆرکرن، ئەقی ئاگره‌به‌ستێ ریک بۆ هه‌نارتنا گه‌ل و په‌لین له‌شکه‌ری بۆ هی‌زیین هه‌قه‌یه‌مانا قه‌کر، هه‌وره‌سا ماف ب وان هاته‌ دان به‌نده‌ری نبسفۆر و دمره‌نیل بگرن (KIREEV, 1930). بقی چهن‌دی ریک بۆ هی‌زیین به‌ری‌تانی قه‌ بوو و بکویری هاتن دنا‌ه ده‌قه‌ری دبن کونترۆلا دموه‌تا ئوسمانی قه‌. سه‌مه‌رای هندی‌پشتی هه‌فته‌یه‌کی ژ مۆرکرن ئاگره‌به‌ستا مۆدرس، ئانکو ل ۳ چریا دووی ۱۹۱۸ی، هی‌زیین به‌ری‌تانی ویلايه‌تا مووسل یا ئوسمانی داگیرکرن (KIREEV, 1930). لشی دهمیدا، ئەه‌ ویلايه‌ته‌ ب ئیک ژ گرنکترین و به‌ی‌زترین ویلايه‌تین دموه‌تا ئوسمانی ده‌اته‌ هژمارتن ئانکو برابرا پشتا دموه‌تا ئوسمانی بوو. ژبه‌رکو هی‌زه‌کا گرنه‌گ یا ئابۆری، جشاک‌ی و سیاس‌ی ددا ئوسمانیان (Simon,

(Tejirian and Sick, 2004). پشستی داگیرکرنای وئ ئیدی چەنکین هیژین ئوسمانیان شکەستن و شیانین شەری ل بەرۆکین دی یین شەری نەمان. لەوێ دێنجامدا شەپرزەیهک مەزن کەفتە دناڤ هیژین ئوسمانیان دا، ب تایبەتی پشستی پەپوهندیین هیژین ئوسمانی دگەل هیژین کوردی نەمان. وەسا دیارە پشتا هیژین ئوسمانی ل دەقەرئ ب یا هیژین هۆزین کوردی گەرم بوو. هییدی هیژین بەریتانیا بەرەڤ سنۆری دەقەرین کوردی دچوون (Cohoon, 2015).

دێنجامدا، شکەستن و شەپرزەیهک دژوار دناڤ هیژین ئوسمانی دا پەیدابوو، ئیدی بۆ وان دیار بوو دمولەتا ئوسمانی شیانین شەرکرنی نەمانە و یا دەیتە رووخاندن. چونکی ئوسمانی لگەل بلۆکەکی لاواز، بی دەستەلات و هەقەیمان ل دەقەرئ ببوو هەقەیمان. بەروفاژی بەریتانیا دەستەلاتەک بەرفەرە و پەپوهندیین بەیز ل دەقەرئ هەبوون. ب تایبەتی بەریتانیا شارمەزایەک باش ل دەقەرین کوردی بریکا دویلوماتکار، مەزگینەر و گەڕۆکین خو ل سەر دەمین بۆری بەدەستەئینا بوون (Dehzani, 2008).

بشی چەندی دەرگەهی پەپوهندیکرنی بو بەریتانیا لگەل کوردانفە بوو، دماوی سالا ئیکی یا داگیرکرنی دا، بەریتانیا سیاسەتەک نەدیار دەریماری جارەنقیسی مووسل و کوردان هەبوو. لدمی بەریتانیا دقیا کونترۆلا مووسل بەیزی بکەن داکو نەفتا ویلايەتا مووسل دبن کونترۆلا خۆفە بپاریزتن و ریکا چوونا هندستانی هینم بکەن (McDowall, 2003). دەهەمان دەمدا، بەریتانیا لژیر کفاشتانفە بوو ژبو پشتەقانیکرنا سیستەمی نێڤدەولەتی یی سەرۆکی ویلايەتین ئیکگرتیین ئەمریکا (توماس ویدرو ویلسونی Thomas Woodrow Wilson ۱۸۵۶ – ۱۹۲۴) یی نۆی یی بناڤ (خوبریشەبرنی Self-government) بکەتن (Cojer, 1997). ژبەرکو هییدی هییدی ئیرانی ژی ماتیکرن دپرسا کوردی دا ل دەقەرئ دکر، چونکو دەقەرین کوردی ل سەر سنۆری ئیرانی بوون و ئیران دترسیا ئەڤ کوردە کوردین دناڤخۆمی ئیرانی دا ژی پالدمن ژبو داخوازکرن مافین خوو بشی چەندی ترسەکا زیدەتر لەڤ بەریتانیا ل دۆر دەقەرین کوردی پەیدابوو (McDowall, 2003).

ژ ئەنجامی ئەڤا بۆری وەسا دیار دبیتن، شەری بەرژمەندی و دەستکەفتان دناڤبەرا دمولەتا ئوسمانی، ئیرانی و بەریتانیا ل دەقەرئ پەیدابوو. هەرچەوابیتن، کاودان و پێشەتاین ب سەر دمولەتا ئوسمانی دا هاتین، ئەڤ دمولەتە زۆر لاواز و بیهیز کر بوون، نیشانا رووخانا وئ هییدی هییدی دچاقین سەرکردەمین وئ یین لەشکەری دا دەهاتنە پێش (Ediz, 2016). پشستی گرتنا مووسل ب چەندە هەیفەکا، کاودان و پێشەتاین دەقەرئ بەرەڤ بارودۆخەکی مەترسیدار و هەستیار چوو، ئیدی ئیرانی و بەریتانیا هەست ب مەترسی و کارتیکرنا ئەوان پێشەتاین ل سەر دەقەرئ کر. ژبەر هندی، ژلایەکی ڤە، ل سالا ۱۹۱۹ی، نۆینەری ئیرانی ل کونفرانسی "پاریس" یی ناشتی، ب ئامار و

بکارئینانا ئاماران لدهف بهریتانیا پهیدابوو. چونکو لشی ومختیدا ویلایهتا مووسل ویلایهتهك ههمه رهنګ بوو، ئانکو هژمارهكا زۆرا کیم نهتهوه و ئایینان لیدریان و بو بهریتانیا گرنګ بوو ریژهیا وان ب دورستی بزانت، داکو ل پاشهپوژی لگهل ههفرکین خو ل دور ویلایهتا مووسل بکار بنیتن(Dündar,2012).

دیاره بهریتانیا دزانی دی ل پاشهپوژی توشی ئاریشهین مهزن بتن لگهل بزاقا کهمالی ل دهقهری. دئهنجامدا، دمولهتا بهریتانیا بریکا ئاماران دهست ب پارسینی دناق سی ویلایهتین ئوسمانی دا ئهوین داکیرکیرین کر، داکو وهلاتهکی نۆی زئی دورست بکهتن. دمرئهنجامین ئامارین ئهقان پارسسیان ب ئیکجاری نههاتنه دیارکرین، ههچهواویتن، دمرئهنجامین وان نهبوونه ریگر دریکا پشکداریا کیم نهتهوهیان دا د شوهرشان دا بو بدهستقه ئینانا مافین خوو یین نهتهوهیی، ژبهړکو هینگی و پستی هینگی دمرئهنجامین وان بو کیم نهتهوهیان (وهك كوردان) جهی گومانی بوون(Getman,2011).

دمولهتین ههقهیمان بنهمایین خویریقهبرنی بکاردئینان ژبو کورتکرنا شهری، ب تاییهتی زی پشتهل سالا ۱۹۱۷ی،بزاقا بهلاشیفی ل روسیا هاتین سهر دهستهلاتی. دمولهتین ههقهیمان،ب تاییهتی بهریتانیا دقیا بنهمایین خو بریقهبرنی بو رازیکرنا کیم نهتهوهین نهرازی ئهوین دناق دوژمین وان دا ل وهلاتی نهسا و دمولهتا ئوسمانی دابکاریین ، دههمان دهمدا، بهریتانیا دقیا نهوان پالدهتن دهست ب شوهرشان بکهتن. راگه هاندنا بنهمایین خویریقهبرنی یین ویلسونی بوونه ومجرهخانهك گرنګ د ههلسهنگاندنا سیسته می نیقدهمولهتی و پیشکهقتنا بزاقین نهتهوهیی دا ل سهرانسهری جیهانا وی دهمی دا ، ب تاییهتی ل ولایهتین دمولهتا ئوسمانیان دا یاکو هینگی سهرکیشیا جیهانا ئیسلامی دکر(Mayell,1996).

بنهمایین خویریقهبرنی ژلای بهریتانیا و فهرهسا قه هاتینه دووپاتکرین داکو (بنه هاریکار و پشتهقان بو دورستکرنا حکومهتین ئیکگرتی یان دبن سانسؤرا وانقه بن). ههروهسادمولهتین زلهیز بچاقهکی گرنګ ل کونفرانس و پهیمانین نیقدهمولهتی دا، ب تاییهتی ل پهیماناما سیقهرا ۱۹۲۰ی دا بهریخوداینه بنهمایین خویریقهبرنی. نهتهوهین بی وهلاتین خودان سهرومر ل سهرانسهری جیهانی هیقین مهزن ژوان پهیمان و کونفرانسان ههبوون، ئهوین ژتیگههی وان دیار بوو دا دهلیقین زیرین ل دور ئارمانجین خویریقهبرنی بو وان دمن دیارکرین. بشی چهندی نهتهوهین بی وهلات دهست ب بزاقین خو ل سهر ئاستی نیقدهمولهتی کرن و نوینهرین وان دهست ب پرژهین خو کرن ژبو وان کونفرانسان، داخوازناما پشکداریی بو وان هاتایه یان نه، ئهوان ههمی شیاین خو دمهزاختن داکو داخوازیین خو نیشا جیهانا نوی بدمن(Al-Jaf,2018).

هزروبیرین جیواز ل دۆر باشه‌پۇژا ویلايه‌تا مووسل دناقبه‌را سیاسه‌تمه‌دار و راویژکارین و مزاره‌تا دمرقه یا به‌ریتانی و نشیسینگه‌هاومزاره‌تا دمرقه یا به‌ریتانی له‌ندستان‌دا په‌یدابوون، ئەف هزروبیرین جودا ل ۱۲ تا ۳۰ ئادارا ۱۹۲۱ئ، ل (كونفرانسی قاهیره)، ئەو جهی سیاسه‌تا به‌ریتانی یا دمرقه ل پۇژه‌لاتا ناڤین لی‌هاتیه شروقه‌کرن دیاربووون (Simon, Tejirian and Sick, 2004). به‌ری كونفرانسی، نۆینه‌ری به‌ریتانی ل عیراقی (سیر ئارنۆلد تالبۆت ویلسۆن Sir Arnold Talbot Wilson ۱۸۸۴ – ۱۹۴۰)، به‌حسی گرنکیا جهی ستراتیجی یی ویلايه‌تا مووسل بۆ به‌ریتانی کربوو و پێشیازا گری‌دانا مووسل ب به‌غداقه کربوو (Eskander, 1999). ل ماوی كونفرانسیدا، هاریکاری سیاسه‌تا به‌ریتانی ل عیراقی (هویرت یانک)، "داخوازا دورستکرن دموه‌ته‌ک کوردی ب دژی هەر مه‌ترسیه‌کا که‌مالیان ل سەر عیراقی کر بوو". به‌روفاژی‌ئه‌فان هزر و بی‌ران، نۆینه‌ری بلندی به‌ریتانی ل عیراقی، (سیر پرسی زه‌که‌ریا کۆکسی Sir Percy Zachariah Cox ۱۸۶۴ – ۱۹۳۷)، داخوازا گری‌دانا ویلايه‌تا مووسل ب به‌غداقه و وه‌لاتی عیراقی یی باشه‌پۇژی کربوو (Anderson and Stansfield, 2005).

هەر گرۆپه‌کی ژ سیاسه‌تمه‌دارین به‌ریتانی به‌ره‌فانی سیاسه‌تا خو ل سەر بناغی ستراتیجی، ئابوری و جۆرین سیاسه‌تین گری‌دایی ب پرسی مووسل قه‌ دکر. ئاریشه‌یا سه‌ره‌کی تاییه‌تمه‌ندیین کیم نه‌ته‌وه‌ین مووسل بوو، خالا سه‌رنج‌راکیش ده‌ندی‌دا بوو، ئەوان گرۆپین جودا جودا ئامارین وه‌ک ئیک لدور پرسی مووسل‌کار دئینان، به‌لی ب شیوه‌یه‌کی جیواز هه‌لدسه‌نگاندن (Eskander, 1999). سیاسه‌تمه‌دارێ به‌ریتانی کۆکسی دیارکر بوو، ژ به‌ر تاییه‌تمه‌ندیین ئاکنجیین مووسل یین به‌ریه‌لاق، پیدقییه‌ مووسل ژ به‌غدا نه‌هیته‌ جودا کړن، چیرجلی به‌اریکاری سیاسه‌تمه‌دارێ به‌ریتانی (ئیدوارد ویلیه‌م جارلس نوئیل Edward William Charles Noel ۱۸۸۶ – ۱۹۷۴)، دابوو دیارکړن چوو زه‌حه‌مت د دارشتنا سنۆری دناقبه‌را باشۆری کوردستان و میسۆپۆتامیا عه‌ره‌بی دا، ئەوا دناقبه‌را به‌سرا و به‌غداد نینه، چیرجلی باوه‌ری به‌ندی‌دی هه‌بوو، دورستکرن دموه‌ته‌ک کوردی باشت‌ترین ریک بوو ژبو به‌رگێریکړنا "مه‌ترسیا که‌مالیان"، دگه‌ل هه‌می ده‌قه‌ران یین نه‌کوردی، کۆکسی وه‌سا هزر دکر ده‌قه‌رین وه‌ک که‌رکۆک، کفری و هه‌ولیر نه‌ باژیرین کوردی بوون. ده‌ه‌مان ده‌مدا، کۆکسی داخویاکړن دموه‌تا سه‌ریه‌خویا کوردستان دئ میسۆپۆتامیا عه‌ره‌بی دسنۆره‌کی ستراتیجی یی لاواز دا هیلتن (Eskander, 1999; Dündar, 2012).

گه‌نگه‌شا ناخوه‌یی یا سیاسه‌تمه‌دارین به‌ریتانی لدۆر کیانه‌کی سیاسی یی کوردی ل كونفرانسی قاهیره بدوماهی هات، ئەو جهی بریار لی‌هاتیه دان، کو بارودۆخین سیاسی پیدقی دکه‌تن ئەندامین مالباتا شه‌ریفی‌مه‌که‌هی و ب تاییه‌تی (ئه‌میر فیسه‌ل ۱۸۸۳ – ۱۹۳۳ئ) به‌یته

هه‌لبێزێرتن بو رێشه‌برنا عێراقی. هه‌رچه‌وا بێت، ژبه‌ر بارودۆخێن سیاسیی یێن عێراق تێدا دبۆری ل وی وه‌ختی، حکومه‌تا به‌ریتانیا ب ته‌مامی دیارکر، " ئهم نه‌شیتن فیسه‌لی هه‌لبێزێرتن، به‌لکۆ بێدقییه ژلایی خه‌لکی میسۆپۆتامیا شه‌ به‌یته هه‌لبێزێرتن" (Arikanlı, 2010).

ب هه‌قدزی قی پێشبینیی، ئهو هه‌ردوو راپرسییێن دنا شه‌را ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۱ی، ل عێراقی هاتینه ئه‌نجامدان ژبۆ یاسایکرنا ده‌سته‌لاتا به‌ریتانیا ل عێراقی و رۆژه‌لاتا ناڤینبوون. لدویش هه‌زروبیرێن سیاسه‌تمه‌دار و دبلۆماتکارێن به‌ریتانیا، ئه‌نجامیێن راپرسیان ئه‌ف چه‌نده دا دیارکر، کوپتیریا خه‌لکی ویلایه‌تێن به‌ری یێن ئوسمانی به‌صرا، به‌غدا و مووسل هیڤی خواستبوون لژیڕ سیبه‌را ده‌وله‌ته‌ک ئیکگرتی ل ژبۆ سه‌روکاتیا فیسه‌لی به‌یتنه ریکخستن. براستی له‌جی دیارکرنا هیڤیێن خه‌لکی عێراقی، ئه‌فان راپرسیان جه‌ی هیڤی و ئارمانجێن به‌ریتانیا ل عێراقی به‌یز و ریکخستی کربوون (Dündar, 2012; Izady, 2004).

ل وی ده‌می به‌ریتانیا رابوو ب ئه‌نجامدانا دوو ئاماران بریکار راپرسییان ل عێراقی، لشی ده‌می دا کوردان داخوازا ئه‌نجامیێن دورست یێن وان راپرسیان کربوون. به‌لی به‌ریتانیا به‌رده‌وام خۆ ژفان جۆره داخوازییان شه‌دزی و جوجاران نه‌دقیا به‌رسفا داخوازیێن کوردان بۆ راپرسیێن راست بده‌تن، ب تایبه‌تی ژێ ئه‌وین ژلایی شیخ مه‌حمود به‌رزنجی شه، ئه‌وی ده‌سته‌لاته‌کا به‌رفره یا ئایینی و سیاسی ل ده‌قه‌ری هه‌ی، هه‌روه‌سا ب سه‌رکردایه‌تیا چه‌ندین بزافان ب دزی ده‌سته‌لاتا به‌ریتانیان ل ده‌قه‌ری، ب تایبه‌تی ل باژیری سلیمانی رابوو (Cojer, 1997; Izady, 2004). له‌جی قی چه‌ندی، به‌ریتانیا رابوو ئه‌نجامیێن راپرسییێن سالین (۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ی)، بۆ به‌رژه‌ومندی، به‌یزکرنا پێگه‌هێن خۆ یێن له‌شه‌کری و ئابۆری ل ده‌قه‌ری بکاردێنان، ئه‌گه‌ر به‌ویری به‌ریخۆ بده‌ین ئه‌فان ئامارین فان راپرسیان (بنیره خشتی ژماره ۱)، دی دیار بیت، کۆ له‌جی نیشادانا ئه‌نجامیێن راپرسیان یێن دورست ب کورد و تۆرکان، به‌ریتانیا رابوو ب پێشکێشکرنا هنده‌ک ئه‌جنده‌یێن سیاسی بو کورد و تۆرکان شه. چونکو د که‌تواری خوودا، راپرسییێن به‌ریتانیا کونترۆلگری بوون و دمه‌رئه‌نجامیێن وان ب شیوه‌یه‌کی نه‌دورست ده‌اتن نیشان دان. وه‌ک هاتیه زانین، بێگومان ئه‌ف راپرسی یه ب ئیکجاری دورست نه‌بوون، به‌لکۆ وه‌ک پرسیارکرنی بوون نه‌ک دهنگ دابوو ب دهنگانا شه‌کر و نه‌ینی نه‌هاتبوون ئه‌نجامدان، ئانکو ئه‌نجامیێن وان به‌ری ئه‌نجامدانا وی هاتبوو دارشتن، بتنی وه‌ک پرۆپاگه‌نده‌یێن سیاسی و سپیکرنا رووی خۆ دناف جفاکی نیڤمه‌وله‌تی دا به‌ریتانیا راپرسی کر بوون (Eskander, 1997; Dündar, 2012).

راپرسیا به‌ریتانیا یا جرییا ئیکی یا سالا ۱۹۱۹ی، ئه‌وا هه‌رسی ویلایه‌تێن ئوسمانی پێک شه گریدایی دبن سیبه‌را ده‌وله‌تا عێراقی شه، زۆر ژ بی لایه‌نی و راستیی دیر بوو. بۆ وینه، ژمارا

ئاكنجىيىن باژىرى كەركوكى ۹۲ ھزار كەس بوون و رېژىميا زۆرىنەيا ژى كورد بوون، ئانكو نىزىكى ۴۸ تا ۵۰% كورد بوون. بەلى حكومەتە بەرىتانيا رېژىميا كوردان دراپرسىنا خو دا ديار نەكربوو (Rasoul, 2017, 4). بەلكو ئەق راپرسىيە ھاتبوو ئەنجامدان، ژبەركو حكومەتە شەرى يا بەرىتانيا دقيا ئەنجامىن قى راپرسىيى " وەك كىريارەك يەكسان يا ئاكنجىيىن ميسۆپۇتاميا نيشا جىھانى بدمتن". ھەروەسا كولونىل ئارنۆلد وىلسون، ئەكتەرمى سەرەكى يى گریدانا مووسل ب بەغداقە و ئەندەزىارى راپرسىيى، ئەو ئەفسەرى لەشكەرى بەرىتانيا بوو يى داخوازكرى ئاغا و جفاك بەھىنە راپرسىنكرن و ئامارىن وان بەھىنە بكارىنيان ديار كر بوو خەلكى عىراقى برىارا دورستا دایى و راپرسىن ب شىۆمىيەكى دىموكراسى ھاتىيە ئەنجامدان (Durham, 2010). بەلى لدويف ھزروبىرىن قەكۆلەرى، ئەق كوتنىن وىلسونى جو راستى بوو نىنن و ئەنجامىن زېرسىيى پىش وەخت ھاتبوو دياركرن، بتنى بەرىتانيا دقيا رىيىن خو ھەمبەرى جفاكى نىشەدەولەتى سىي بكتن.

ئىك ژ سى پرسىارىن سەرەكى يىن راپرسىيى ئەقە بوو، ئەرى ھىن ھەژ دەولەتەكا ەرمبى لژىر چاقدىريا بەرىتانيا ياكو سنۆرى وى ژ سنۆرى باكوۆرى وىلايەتە مووسل تا كەنداقى فارسى بخۆقە دكرتن دكەن؟ . لدويف ھزروبىرىن بەرىتانيا، بەرسف دانا قى پرسىارى بەلى بوو. دكەل بەرسف دانىخەلكى ب شىۆمىيەكى كشتى ھىقى خواستبوو، ئەو دەولەتە بەھىن دورستكرن ژ ھەرسى وىلايەتان (بەصر، بەغدا و مووسل) بتن، خەلكى دەقەرى دياركر بوو ھەر شىوازەكى رىقەبرنى لىقى دەولەتى بەھىتە دورستكرن و بكارىنيان، يا پىدقىيە مووسل ب وى دەولەتىقە بەھىتە كرىدان (Ortega Fabal, 2015).

ئەنجامىن راپرسىيا سالا ۱۹۱۹ى، ب شىۆمىيەكى مەزن جەى گومانى بوون، وەك ل سەرى ئامازە پىھاتىە دان، راپرسىيىن بەرىتانيا نەجەى باومرىى بوون، ژبەركو راستى دنیشان دانا ئەنجامىن وى دا نەبوو، داکو ئەق راپرسىيە بىتە جەى باومرىى (Izady, 2004)، ئەنجامىن راپرسىيى پىدقى نىشادانا نەخشەكى بو دا تىدا پشكدارىا دەنگدەران و نەتەومىيى وان ل دويف جەى ئاكنجىبوونا وان ل ھەر ئىك ژ ھەرسى وىلايەتان نیشان بدمتن. بزاقىن بەرىتانيا بو بكارىنيانا ئاماران دماوى ۱۹۱۹ - ۱۹۲۶ى دا، لدەمى پىشەات و ئەنجام كەقتىنە دبەرژۆمەندىا وان دا بكاردنىان. بەلى ئەو پاشگەزىبوون ژ بكارىنيانا قى چەندى، ژبەر ئەوان كاودانىن سەختىن بەرىتانيا كەقتى تىدا ل راپرسىيىن سالىن ۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ى دا (Dündar, 2012). ئەق لىكولىنە ب شروققەكا دىروكى دى دووبارە پىدچوونى ل سەر ئەنجامىن راپرسىيا سالا ۱۹۱۹ى، وەك شروققەكرنەك كەتوارى ئاماران ئەوا لئان ئاماران دا ھاتىيە نیشان دان كەتن.

راپرسینا سالا ۱۹۲۱ی، یا ئەمیر فێسەل ئینایە سەر دەستەلاتی، ئاغا و کەسایەتیین گرنەگ ژ دەقەرین دەست نیشانکرن هاتنە دەست نیشانکرن و کومکرن و پاشی هاتنە داخوازکرن ژبو نڤیسینا تیبینان ل سەر پرسیارین راپرسینی، کە ئەو لگەل کانیدیکرنا ئەمیر فێسەل بوون یان نە (Sorby, 2012). بەریتانیا راکەهاندبوو ملیۆنەک عێراقیان بووچوونین خو دیار کربوو و ۹۶٪ دەنگ ب بەلێ بو پاشایی نۆی دابوون (League of Nations, 20 August 1925). بەلێ بەریتانیا ئەنجامین راپرسیی بەلاش نەکر بوون. هەتا نوکە دەنگین ئاکنجیین مووسل ب شینومیەکی نهنی ماینە. ژلایەکی دیش، ل دویش راپۆرتین زانایین تۆرکی سیکا یان نیڤا خەلکی مووسل دگەل خەلکی کوردستانی دەنگ ب دژی فێسەل دابوون. ب باومریش، ل دویش راپرسیین بۆری، ئەنجامین راپرسیا سالا ۱۹۲۱ی، بەری بهیته ئەنجامدان هاتبوون دیارکرن، ژبەرکو بەری هینگی ل کونفرانسی قاهره بریار بۆ راپرسیا ۱۹۲۱ی، هاتبوو دان و بریار دابوو فێسەل وەک سەرۆکی عەرمان ل عێراقی بهیته هەلبژارتن (Sorby, 2017).

کاودان و پێشگهاتیین دناقبهرا سالی ۱۹۱۸ - ۱۹۲۰ سیاسەتا بەریتانیا بەرامبەری پرسیا کوردی یا روون و ئاشکەرا نەبوو، ئەو ژێر چەندین ئەگەرمان ژ وانا: هەبوونا گەلەک جهین بریاری یین بەریتانیا وەک (لەندەن، قاهره، هند و ئستەنبول)، ل وی سەردەمی، هەروەسا پرسیا کوردی بخو ژێ پرسەکانا لۆزبوو. ئەف پێشگهاتا ب تەمامی دسەیر بوون، ژبەرکو لدمەکی دا ب سەرڤە بنەمایین ویلسونی کونترۆلکر بوو، بەلێ دبیاڤی جی بەجیکرنی دا پیچەک کاریگەری هەبوو، چونکو ئەو دموەلتین ل رۆژەلاتا نافین دا ل قوناغین پشتی شەری جیهانی یی ئیکی هاتین دورستکرن دگەتواری خودا ل سەر ئەوان بنەمایان نەهاتبوون دامەزراندن، بەلکو لدویش کەتوار و بەرژمەندیین بەریتانیا هاتبوون دورستکرن (Dündar, 2012).

بکورتی هەژێ یە ئاماژێ پێدەمین هەمی ئامار و چالاکیین ل ماوی دانووستاندنین ئاشتیی دا هاتین ئەنجامدان. دگەتواری خودا، دەرئەنجامین وان لدویش بەرژمەندیین سیاسی، ئابووری، لەشکەری و دبلۆماسی یین بەریتانیا و چەوانیا پاراستنا بەرژمەندی و دەستگەفتین بەریتانیا ل رۆژەلاتا نافین هاتبوون دیارکرن. هەروەسا هزرا بەریتانیا ل سەر خالین پۆزەتیشتین دبەرژمەندیا هەڤەیمانیین وی یین شەری وەک مالباتا شەریشی بوون. ب ئەنجامین راپرسییان ل عێراقی، ئارمانجین سەرەکی یین حکوومەتا بەریتانیایی ئەو بوو بته پارێزەر بو هینڤین پتیا خەلکی مووسل، بەلێ دیر بوو ژ هزر و بیرین درست یین ئاکنجیان. بەلێ ئەگەر بهویری و کویری بەریخوبەدەمین ئەنجامان، دی بینین، کو ب راستی ئەوان ئەنجامان دەریرین ژ بەرژمەندیین بەریتانیا ل دەقەرێ دکرن.

تەومرئ ئىككى: رۇدىا دياركرنا چارمنقىسى مووسل برىكا ئاماران دناقبەرا

سالىن (۱۹۲۲ - ۱۹۲۴) ئى

سەرکەفتنا حکوومەتا ئەنقەرە یا (مستەفا کەمال ئەتاتۈرکی 1881-1938)، سەرۆکاتیا وئ دکر، دناقبەرا سالىن ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۶ ئى دا، تۈرکیا جارەکا دی دەست ب گەرەکا دی یا دانووستاندنا کرڤە، دەھماندەمدا، جارەکا دی بەریتانیا و تۈرکیا بەریخودا بنەماين خۇبرېڤشەبرنى و بکارئینانا سەرژمیرین ئەتەویمانقە. ئەڤى قوناغا نۇی لدەمى حکوومەتا ئەنقەرە پەیماننا سېڤەر یاسالا ۱۹۲۰ ئى، رەتکری و گفاشتن ل سەر بەریتانیا ل دۆر گەرەکا نۇی یا کونفرانسى ئاشتى ل لوزان (The Peace Conference of Luzon) کرین دەستېڤىکرڤە. دماوئ کونفرانسى دا، ئەنقەرە رژبوو ل سەر دەست نیشانکرنا سنۆرى ویلايەتا مووسل برىکا راپرسینى. ئەڤ پېشھاتین سیاسى یین نۇی کارتیکرەنە راستەوخو و کاریکەر ل سەر ریک و ستراتیجین بکارئینانا ئامارین بەریتانیا و تۈرکیا هەبوون (Ali, 1992; Shields, 2009).

ژبەرکو تەحلتیرین و هەستیارترین پەیوەندیین هەڤرکیا بەریتانیا ل پشتی کونفرانسى لوزان دکرن پەیوندین وئ لگەل حکوومەتا ئەنقەرە بوون، تۈرکان شیان نەبوون کەریا خو ب ساناهى لگەل بەریتانیا ژناقېبەن. سەرکیشیا بەریتانیا ل رۆڤهلاتا ناقین ل دەورووبەرین شەرى جیهانى یى ئىکى، پشتهڤانیا وئ ب یونانیان ل ئاسیا بچوویک، هەرەسا ئەو سانسۆرا نەخوشا دەربارەى دەریەندیین بسڤور و دەردەنیل سەر تۈرکیا هاتیه دان جوجاران نەدھات ژبیرکر. لگەل هندیئا، ژبەر ئاریشەیا سنۆرین ویلايەتا مووسل دۆژمناتى دناقبەرا هەر دوو وەلاتان دا پتر بەرفرەه و کویر بوون (Psomiades, 1972). لڤى دەمیدا بکارئینانا ئاماران ببو ئیک ژ بهیزترین و کاریکەرترین ئالاڤ دەستى هەر دوو وەلاتان دا، دەهڤرکیا خو دا بەریتانیا و تۈرکیا دڤیا ئاماران دبەرژمەندیین خو دا بکاربینن.

لگەل ئەڤا لىسەرى هاتیه دیارکر، بەریتانیا و تۈرکیا ل سەر چارەنقىسى مووسل نەرازیبوون، دگەل هندیئا هەر دوو لایەن ژ کوردان ترسیان و بزاف دکرن پشتهڤانیا وان بدەستڤە بینن، هەر دوو ئالیان د ئامارین خو دا دایە دیارکر براستى کورد ریزهیا زۆرینهیا ئاکنجین مووسل پیک دئینن. تۈرکیا ئەنجامین راپرسیا بەریتانیا ل عیراقى رەتکربوون و داخووا راپرسییهک نۆی کرڤە و دگەل دا ژى داخووا مافین خو یین رماو ل ویلايەتا مووسل دکر (Aydin, 2004) ژ سالا ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۶ ئى، ئەو سالا تۈرکیا داخووا سەرورمیا خو ل مووسل کرى، لڤىرى هندیئا دانووستاندین ب کوم، نیڤدەمولەتى و ئەتەومى ژبۇ دیارکرنا چارمنقىسى ویلايەتا مووسل هاتنه ئەنجامدان، ب تاییهتى دانووستاندین کونفرانسى لوزان و کومەلا گەلان، دماوئ

شان ههمی دانوستاندنا دا، پرسیا کوردی ببوو سهنته‌ری پرسیارکرنی دناقبه‌را له‌ندهن و نه‌نقه‌ره دا .
سهره‌رای هندی، ئەقە ل دهمەکی دا بوو نۆینه‌ری کوردان ل جوو ژ وان کومبوونا ئاماده نه‌ببوون
(Ali, 1997; Arıkanlı, 2010).

ل کانوونا دووی یا سالا ۱۹۲۲ی، به‌لافوکه‌کا هه‌قبه‌ش ژلای پرسی کۆکسی و
حکومه‌تا عێراقی قە هاته راکه‌هاندن و تیدا هاتبوو دیارکرن مافی دورستکرن حکومه‌ته‌کا
کوردی ل باشۆری کوردستان د چوارچۆفی سنۆر و ده‌ستۆری عێراقی دا هاتیه دان، ده‌همان ده‌مدا،
پشتی گه‌هشتنا ریکه‌فتنه‌کی ل دور سنۆران، دی سنۆر ل دویف داخوازی و هه‌زا کوردان هینه
ده‌ستیشانکرن. بزاقا تۆرکی ل باشۆری کوردستان لکه‌ل بزاقا نۆی یا کوردی، کۆکس به‌ره‌ف
هندی بر هزروبیری خۆ بکه‌ورتن و دق قوناغی دا ب شیومه‌یه‌کی ته‌کتیکی ل سهر هنده‌ک
داخوازی کوردان رازییتن. مه‌به‌ست ژفی جه‌ندی ئه‌و بوو کوردان پالمن ل که‌ل به‌ریتانیا ب
دژی داخوازی تۆرکیا دمریاری ویلايه‌تا مووسلل کونفرانسی لوزان ب راوه‌ستن (Ali, 1992; Ali, 1997).

ل ۲۲ کانوونا دووی یا سالا ۱۹۲۲ی، ل تیلگرافه‌کی دا، وینستۆن چیرجلی بۆ کۆکسی،
دابوو دیارکرن دی چالاکیین پاشه‌رۆژی یین به‌ریتانیا ل کوردستان ب شیومه‌یه‌کی به‌ره‌ره ل
کونفرانسی لوزان دا هینه بریاردان (Rafaaf, 2010; Rafaaf, 2013). ژیو ئاقا کرنا ته‌مه‌یه‌کی
به‌یز و ده‌وله‌ته‌کا ئارام و سه‌قامگیر ل عێراقی و تۆرکیا، پرساکوردی ل ویلايه‌تا مووسل ب
ره‌نگه‌کی هه‌ستیار ژلای و مزیری دهرقه یی به‌ریتانیا (لۆرد جورج ناپانیل
گرۆزنی George Nathaniel Curzon ۱۸۵۹ – ۱۹۲۵) و مزیری دهرقه یی تۆرکیا، (عصمت ئینینوی
1884-1973)، قە هاتبوو هه‌لگرتن. دق بیای دا، ههر دوو ئالیان خۆ ب نۆینه‌ری راسته‌قینه یین
کوردان نیشان ددان، هه‌روه‌سا هزروبیری وان ل دور تایبه‌تمه‌ندیین ره‌گه‌زی کوردی ل
کونفرانسی دا هاتبوو شرۆفه‌کرن (Zeyrek, 2013; Yildirim, 2018).

ئارمانجا به‌ریتانیا ئه‌و بوو ناف و ده‌نگیا خو ل ده‌قه‌ری رۆژه‌لاتی ب زهرینتسه،
ئیمناهیکرنا ئازادیا به‌نده‌ران بوو، بده‌ستقه ئینانا مووسل بۆ عێراقی، یا کو دبن چاقدیری
به‌ریتانیا قە دا، داپه‌یه‌هه‌ندیین دبلۆماسی، له‌شکه‌ری و ئابۆری دناقبه‌را مۆسکو و نه‌نقه‌ره دا تیکه‌متن و
به‌ره‌ف ئالۆزی و سه‌ختیان به‌ته‌ن. هاتیه زانین، سه‌روکی شاندی به‌ریتانیا، گرۆزی، کونفرانس وه‌ک
نموونه‌یه‌کا دبلۆماسیا کلاسکی یا په‌یه‌هه‌ندیین ئیقدمه‌له‌تی بۆ چاره‌سه‌کرنا ئاریشه‌ین سیاسي
یین ده‌وله‌تان کونترۆلکربوو. چونکی لده‌ستییکا کونفرانسی، گرۆزی کونترۆل ل سهر پرسیا
کونفرانسی کر بوو. بشی جه‌ندی شیا سه‌ره‌که‌فتنی ل سهر ئینینوی تۆماریکه‌تن. بشی جه‌ندی ئه‌و

كهفته سهر ريكهك ستراتييجى ژيو دهستپكرنا دانووستاندان لدويش ستراتييجا وهلاتى خو يا دبلوماسى. دهرتهنجامدا، ناھبرى دناڤ دانووستاندا دا ئاريشه بهرهڤ بهرژموهنديين بهريتانيا گھورى ههتا شيای بهرژموهنديين بهريتانيا ب ريكهكا ماقويل رزگار بكهتن. بقی چهندي وهك هيزهكا نيقدموهلهتى پاراستنا بهندمران،ريكين بازرگانی و ستراتييجى كهفته دبن كونترولا بهريتانيا فه(Yildirim, 2018).

د كونفرانسيدا ، ئينينوى دابوو دياركرن تورك و كورد لكه ل ئيزديان ريژميا زورينهيان ژ سهرجهم ئاكنجيين مووسل پيك دئين، دكهل هنديدا، عهرهب و گرۇپين نه مووسلمان ب كيم نه تهومين دهقهري داينه دياركرن(Demirci, 1988). لشي دهميدا، شاندي توركيا ئامارهك پيشكيشي دهستهكا كونفرانسي كرپوو و د لاپهريين دهستپيكى يين ئاماري دا دابوو دياركرن، ئەڤ ئاماره ل دويش ئامارا دموهلهتا ئوسمانى يا سالا ۱۹۱۴ئى هاتيه دورستكرن.ههروهسا دقي ئاماراتوركيا دا هژمارا كوردان ب ۲۶۳۸۳۰ هاتبوو خهملاندن (بنيره خشتي ژماره ۳)(Al-Jaf,2018).

ژلايى خۇفه، بهريتانيا بيگومان بوو ژ راستيا ئامارا توركيا پيشكيشي دهستهكا كونفرانسي لوزان كرى. لهورا گرۇزنى ئامارهك لدور ئاكنجيين ويلايهتا مووسل ياكول سهر بناغى راپرسينا بهريتانيا ئەوا ل ساليين ۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ئى ل عيراقى هاتيه نهجامدان پيشكيشي دهستهيا كونفرانسي كرپوو(Yildirim, 2018). دقي ئاماري دا سهرجهمي ئاكنجيين ويلايهتى ب ۷۸۶۰۰۰ خهملاندبوو(Aydin,2004)، ههروهسا دقي ئامارا بهريتانيا دا هژمارا كوردان ل ويلايهتا مووسل ب ۵۴۷۲۰ هاتبوو نيشان دان(بنيره خشتي ژماره ۴)(Dündar,2012). لكه ل ئەڤى چهندي دا، ههر ئيك ژ وان ئامارا يا دى رهتكر بوو، لئيرى چ بهلگه نامهين راست و دورست بهردهست نيين دياريكهن ئامارا بهريتانيا يان توركيا يا راست بوو.

دههمان پينگافين خودا ل گهرا دووى يا كونفرانسي لوزان دا، توركيا ل سهر بناغ و گهنگه شهين جفاكى، لهشكهري، ديروكى، جوگرافى، ئابورى، سياسى و ئاييىن ب ئامارين بيكهاتا فرهتهومىي داخوازا سهروميا خو ل سهر ويلايهتا مووسل دكر(Demirci, 1988). ههروهسا توركيا داخوازا، " نهرومايا بريارا راپرسيني" ل سهر ناڤى كورد و توركان كرن و دياركر ئەو راپرسى نه ب رازيبوونا توركيا هاتيه نهجامدان. ، عصمت ئينينو، سهروكى شاندي توركيا ل كونفرانسي لوزان دا، ومزيرى دمرقه يى توركيا رابهاندبوو، وهلاتى توركيا، ولاتى تورك و كوردانه(Demirci, 1988). دههمان دهمدا، دابوو دياركرن كورد و توركين مووسل، ئەوين پيكشه ريژميا زورينهيا ويلايهتى بيك دئين، ههز دكهن ب توركياڤه بهينه گريدان. دتهنجامدا، ئينينوى داخوازا راپرسييهك نوى و راست بۆ مووسل كرهفه(Al-Jaf,2018).

ژلایى خوڤه، بهريتانیا داخوآزا تۆركيا رمتكر. هه‌رچه‌وابیتن، ژ ره‌ه‌كه‌ى قه‌ داخوآزى و‌ه‌سا ديار كر بوو ئەنجامدان راپرسیى ل ویلايه‌تا مووسل بى‌ دەستویریا تۆركيا نه‌یا گونجایی بوو. بهريتانیا راکه‌هاندبوو، تۆركيا ماف نینه‌ پرسيارا راپرسیى بکەتن. ژبه‌ركو تۆركان جوجاران پشته‌فانیا نه‌خوشیا داخوآزکرن راپرسیى ل چوو ده‌قه‌رین وان ب هی‌زى داگیرکرن نه‌کری یه‌ (Dündar,2012). ده‌ه‌مان هه‌سه‌نگاندنا خو دا بهريتانیا راکه‌هاندبوو، "كوردان جوجاران پرسيارا قى‌ چەندى‌ نه‌كر بوو"، كوردین هه‌ژار ب دورستی رامانا وى‌ نه‌زانى. ده‌سته‌لاتداریا بهريتانیا هزردكر "راپرسیى بتى‌ دەستویری دایه‌ بۆ جفاكه‌ى پله‌كا بلند یا خواندانى و شارستانیه‌تى‌ هه‌ی"، ده‌ه‌مان ده‌مدا، بهريتانیا خو‌یاكر بوو ب راستى راپرسین پیدقبوو، ژبه‌ركو راپرسی دانووستاندنى‌ دكه‌تن، ب تاييه‌تى‌ لده‌مى‌ كه‌سه‌ك ب دورستی ئەنجامان نزانیتن (Aydın,2004).

ته‌ومرى‌ دووى‌: بكارئینانا ئامارین كیم نه‌ته‌ومیان ژبو ديارکرن هی‌قیین کرۆپین تیگه‌ل ل ده‌قه‌رى‌

لده‌مى‌ بهريتانیا داخوآزا تۆركيا بۆ راپرسیى‌ ل ویلايه‌تا مووسل رمتكرى، ئامارین ئنتیکى‌ بوونه‌ ریک و ستراتیجین گونجایی بۆ ديارکرن هی‌قیین خه‌لكى‌ مووسل، ل سه‌ر بناغى‌ باومریی، هه‌ر گرۆپه‌ك دا ده‌نگى‌ ل دویف ناسنامه‌یا خو‌ یانه‌ته‌ومیه‌ی ده‌تن ، تۆركيا و بهريتانیا ئامار بکاردئینان ژبو به‌رسنگرتنا داخوآنیین ئیک و دوو، لده‌مى‌ ئەنجامدان ئەقى‌ چەندى‌، هه‌ر دوو ئالیان دياردکرن ئامارین وان زۆر دراستن و ژيین دى‌ کیمتر هاتیته‌ سیاسیکرن.دراستیدا، مه‌به‌ستین سیاسى‌ بشان ئامارین جو‌راو جو‌ریین کیم نه‌ته‌ومیان پتر ژ ژمارا وان یا ره‌سەن بخو پی‌شه‌ ديار بوون، هه‌ر چوونه‌بیین، ئەفان ئاماران بناغى‌ دورست یى‌ دانووستاندن و گه‌نگه‌شان پی‌ك ئینابوو (Spencer,1965).

تۆركيا و‌ه‌سا ديارکریوو ئامارین وان ل سه‌ر تۆمارا ئوسمانیا یا سالا ۱۹۱۴ئى، هاتیته‌ دارشتن. هه‌رچه‌وابیتن، پشتی‌ هینگى‌ راکه‌هاندبوو ئامارین وان ل دویف سه‌رمێریین سالی‌ن ۱۹۰۶ و ۱۹۱۶ئى‌ هاتیته‌ دارشتن (Al-Jaf,2018). یا بویه‌ جه‌ى‌ سه‌رنجراکیشی‌ ئەو بوو خشتى‌ ئامارین گرۆپین ئنتیکى‌ و ئایینی‌ یین ئوسمانیان، ئەوا حکومه‌تا ئوسمانى‌ ل کونفرانسى‌ سی‌قه‌ر نیشان دایى، ل دویف تۆمارا ئوسمانیان یا سالا ۱۹۱۴ئى‌ هاتبوو دانان. دگه‌ل هندیدا، هژمارا ئاکنجیین مووسل دقى‌ ئامارى‌ دا نه‌بوو. نه‌بوونا هژمارا ئاکنجیین مووسل دقى‌ ئامارى‌ دا، ئەنجه‌مى‌ پشت گوهاقی‌تینا کارگیریا ده‌وله‌تا ئوسمانى‌ بوو، ئەوا ویلايه‌تا مووسل نه‌کری یه‌ د ئامارین ئاکنجی‌بوونى‌ دا. ژبه‌ركو ده‌وله‌تا ئوسمانى‌ هزردكر ئەو دى‌ مووسل ژ بهريتانیا

ستيننقه (Spencer, 1965). بهروفاژى، عوسمانيان تۇمارىن ئاكنجىيىن بهصرا و بهغدا ژناقيرن يان دگەل خو بر بوون، لدمەى ل شەرى هەر دوو ويلايهتان دا شكەستين. ژيەر نهبوونا ئامارىن باومەريكىرى ل دور مووسل، تۇركيا ئامارەك ل كونفرانسى لوزان نيشان دا، ئەق ئامارە ل دويىف ئاماران دزفرن بۇ يىن سالىن ۱۸۸۱ و ۱۸۸۳ى، ئەق ئامارە ب تەمامى نههاتبوون ئامادەكرن (Dündar, 2012).

خشتى ئامارا تۇركيا ريژا دناقبەرا گرۇپين جودا جودا يىن ئنتيكيىن مووسلمانين مووسل نيشان ددەن. ل دويىف خشتىي ئامارا تۇركيا ريژەيا كوردان ب ۵۲% و ئيزيديان ل ۳۰.۶% سەرجهمەى ئاكنجىيىن مووسل خەملاندبوو. دههەمان دەمدا، ريژا رەگەزىن ئنتيكيىن يىن تۇركان ب ۲۹% و عەرمەيان ۸.۶% خەملاندبوو (بنيەرە خشتى ژمارە ۵). ل دويىف قى هژمارا دئامارا تۇركيا دا هاتى دياركرن، تۇركيا وەسا خوياكر بوو، هژمارا تۇرك، كوردان دگەل ئيزيديان پتر ۴۵% يا ئاكنجىيىن مووسل بيىك دئين و ۹ جارار پتر بوون ژاكنجىيىن رەگەز عەرمەب (Al-Jaf, 2018).

سەرمەراى هندى، لدمەكيدا ئەق ئامارە مافى تۇركيا ل سەر مووسل دياردكەتن، بەلى ل دويىف هەلسەنگاندنەك نيزيك وەسا ديار دبتن موبالغە د ريژا ئاكنجىيىن تۇرك ل مووسل دا هاتيه كرن. لدمەكيدا، تۇركيا دياركر بوو ۳۲۹۶۰ تۇركان ل سليمانى بوون. بەلى ل دويىف دەزگەهين ئامارى يىن بەريتانى و عيراقى، ئەوين دويىچوون و قەكۆلنن ب هووشيارى ئەنجامداين، بو ب شينومەيهكى دورست ديار بوويه، كو بتنى دوو تۇرك ل سليمانى بوون و چوو تۇركمان ل ويىرى نهبوو. دههەمان دەمدا، تۇركيا راگەهاندىبوو هەمى ئاكنجىيىن قەزايىن شىخان و ئاكرى تۇركن. ژلايهكى ديشە، دەزگەهينئامارى يىن بەريتانىا و عيراقى راگەهاندىبوو ئەوان جوو تۇرك دناق قان هەر دوو بازياران دا نەديتبوون و بتنى تۇركيا پرۇپاگاندەيان دناق جشاكى نيدمولەتى دا دكەتن و خو بياريزەران ئەقان دەقەرەان دزانيىن 20 August (League of Nations, 1925).

ژلايهكى ديشە، بەريتانىا دياركر بوو ئەوان بكويرى، هويرى و هووشيارى ئامارىن ويلايهتا مووسل بريىكا سەرمەدانكرنا نزيكى هزاران گوندان كومكرينه. هەروەسا ئەوان خانى هژمارتينە و دويىچوونا بەلگەنامەين ئامارىن تۇركيا كرينە. پشتى بەراوردكرنا هەمى ئامارىن بەريتانىا بۇ عيراقى (ژ سالا ۱۹۱۷، ۱۹۱۹ و ۱۹۲۱)ى كرين. هەرچەوايىتن، وەسا ديار بوويه ئامارىن تۇركيا ب هووشيارى وەكو وان دايە خوياكرن نههاتبوو ليىكان. ئيىكەمىن ئامارا بەريتانىا ل دور كوردان ژ هەلسەنگاندنا سالا ۱۹۱۷ى، دەريارەى ميسۇپۇتاميا دەستپيىكر بوو، دقئى ئامارى دا هاتيه

دیارکرن ههتا وی دهمی ژێ هیزین بهریتانیا پارچهک بتنی یا مووسل نهگرتبوو (League of Nations, 20 August 1925). بهریتانیا دوو ئامار دهریارهی ئاکنجییان ئاماده کربوون.

۱. ل سالا ۱۹۱۹ی، تیدا ئایین و تاییهتمهندیین رهگهزی یین ئاکنجییان نیشان دابوو.

۲. لدهمهکی دا هزرا خو یا سههرکی دانا بوو لسهه تاییهتمهندیین ئنتیکی یین ئاکنجیبوویان. ل دویف ئامارین بهریتانیان دقان ههر دوو سالان دا، ئاکنجیین مووسل بههرقه زیدهبوونی چو بوون و گههشتبوون ۸هزاران (Dündar, 2012).

بهریتانیا ئەق چهنده ب شیومهیهکی نهماقویل دزیدهکرنا ئاکنجییان دا دیارکری یه و بهریخودایهیی وهک نهجمامهک راستهوخو یی زفرینا هژمارهکا زورا کۆچههران و سهریازان ل قوناغین پستی شهرێ ئیکی یی جیهانی دا (بنیره خستی ژماره ۶ و ۷) (Dündar, 2012).

لدویف نهخشهین بهریتانیا ژ سالا ۱۹۲۱ی، کورد ل مووسلزۆرینه بوون ، ب ریژا ۵۷٪ یا ئاکنجیین وی دهاتنه خهملاندن، ریژمیا تۆرکان ب ۸.۴٪ و عهرهب ب ۲۳.۶٪ دهاتنه خهملاندن (بنیره خستی ژماره ۸) (Dündar, 2012). بیگومان، ب بهراوردکرنا ئەقان جۆره ئاماران دگهل یین تۆرکی، جیوازیهکا زیده دناقههرا ههر دووکان دا ژ رویی ریژی و هژمارا عهرهبانقه ل مووسل دیار دبتن (بنیره خستی ژماره ۹) (Dündar, 2012). ل دویف بووجونین دهمتهلاتدارییا بهریتانیا، ئەوا پشتهقانیا گریدانا مووسل ب بهغدا قه دکر، هژمارا عهرهبین مووسل ۲۲۲۲۵ بوون و ب ریژا ۲۳.۶٪ ئاکنجیین مووسل دهاتنه خهملاندن. بهروفاژی ، تۆرکیا، ئەوا ب دژی گریدانا مووسل ب بهغداقه، دیارکر بوو هژمارا عهرهبین مووسل بتنی ۲۳۲۱۰ یین ب ۸.۶٪ ژ سههرجهمی ئاکنجیین مووسل دهاتنه خهملاندن (League of Nations, 20 August 1925).

لهر روناها ئەقان ئامارین ل سههری هاتینه نیشان دا، وەسا دیار دبتن تۆرکیا و بهریتانیا ئامار و بنهماین خۆبریقهبهرنی بو بهرژموهندیین خو بکارئیناینه. وهک بهری نها ئامازه پیهاتیه دا، وهک بهریتانیا و تۆرکیا دیارکری دبیتن ئەندامین ههر گرۆپهکی کیم نهتهومیان دهنگی ل دویف ناسنامهیا خو یا نهتهومیی دهنگ دابایه، ژبهر هندی ئەنجامین راپرسیی ب شیومهیهکی هزری دهاتنه ههلهسهنگاندن. ههر دوو ئالی بو هندی دچوون ئەو دی چارمنفیس ههلبزارتنین ئاکنجیین مووسل بو عیراقي یان تۆرکیا دیارکهن. تهخمینکر ل دۆر ههلهویستی دهنگدانی بخوبخو ئاریشه بوو و یین ئەق ئاریشه زۆر بزهحمهت و ئالۆز کرین کورد بوو. ژبهرکو نه بهریتانیا و نه تۆرکیا دانووستاندن ل سههر هیشین عهرهب و تۆرکان نه دکرن، بهلکو ههفرکیا وان بتنی ل سههر هیشی و ئارمانجیین کوردان بوو (Dündar, 2012).

لەدەمەكیدا، ب شۆمەیهكی زارەکی نۆینەرین هەر دوو وەلاتان بەرهەقانی ژ بنەماین خۆبرێشەبرنی دکر، بەلێ ب رەنگەکی پراکتیکی و ب ئاسانی هەر دوو ئالیان بەرهەقانی ژ بەرژمەندیین خول دەقەرێ دکر. تۆرکیا رەخنە ئارستەیی عەرەبان دکر، پرسیار دکر چەوا یا گونجایە، کو عەرەب ب "پیکهاتەکی گرنە"، ئەوین ب ریزا کیمتر ۱ ژەئ، ب ریزیا مەزنا ئاکنجیین پایتەختی ویلایەتی بەینە دان و تۆرک ب هژمارەکا کیم یا سەرجهمی ئاکنجیین ویلایەتی بخوبخوبەینە هژمارتن. هەروەسا بەریتانیا هەمان رەخنە ئارستەیی تۆرکین ویلایەتا مووسل دکر و دایە دیار دکر بۆچی پیدقیە مووسل جارەکا دی ب تۆرکیا بەینە دان، ئەو تۆرکین بتنی ۱ ژ ۱۲، ژ سەرجهمی هەمی ئاکنجیین دەقەرین ب سەر ویلایەتا مووسلشە پیک دئینان (Al-Jaf, 2018). ئانکو لقیی دیار دبیتن، بەریتانیا بزاقکرینە ریزیا ئاکنجیین عەرەب ل مووسل ب زۆرینە دیار بکەتن و تۆرکان کیم بکەن لئویف بەرژمەندیین خو. ژلای خۆقە تۆرکیا بزاقکرینە تۆرکان ب زۆرینە ویلایەتا مووسل بدمتن دیارکر و ریزیا عەرەبان کیم بکەتن. بەلێ هەر دوو وەلاتان ژبیرکری یە، کو کورد زۆرینە ویلایەتا مووسل بوون.

ب سەرچراکیشقە، لەدەمی ل کانونا دووی یا سالا ۱۹۲۵ی، سەرهلەلانا کوردی ب سەرکاتیا (شیخ سەعیدی پیران 1865-1925) ل تۆرکیا بەریالبووی، کارتیکنە کاریکەر ل سەر دانووستاندنا ئامارانکر بوو، لەورا تۆرکیا بزاقکرن ژلایەکی قە هیرشێ بکەتن سەر چەپەرین ئەقی سەرهلەلانی ژ هەمی لایانقە، و دقیا بەردەموامیی بدمتن دانووستاندنی خول لکەل بەریتانیا بریکا ئامارین خوو بین دوستکری (Sozbd, 2006). سەرمرای هندی، تۆرکیا کومانا هندی هەبوو، کو حکوومەتا وی دەمی یا بەریتانیا بشتەقانی قی شۆرەشی کر بوو داکو گشاشتنا بئختنە سەر تۆرکیا باشگەز بیتن ل سەر داخووا خول دور ویلایەتا مووسل (Coşar and Demirci, 2006, 56). هەرچەوا بیتن، ئەقی سەرهلەلانی، ئەو بزاقا راستەخو یابو دیارکرنا هیقیین سیاسی و دەنگ دانی، هەلویست و رەفتار نەگهوری بوون، بەلێ هەر دوو ئالیان تیروانینیین خو ژ تاییەتمەندیین هژمارا کیم نەتەوهیان بو هەلسەنگەندنا دابەشبوونا رەگەزپەرستی گهۆرین. تۆرکیا ئەوا زۆر خەمگین بووی ژ سەرهلەلانا شۆرەشا کوردی، سەرژمیریەک نۆی ل دور پرسیا مووسل ئینا سەر میزا دانووستاندنیقە (Dündar, 2012).

ل ئیلونا ۱۹۲۵ی، دبەرسقا راپۆرتا لژنا سنۆری ل بارەگایی کومەلا گەلان، نۆینەرێ تۆرکیا ل کومەلا گەلان دابوو دیارکر، لەدەمەکیدا ریزیا پترا خەلکی مووسل ل سەر ریزیا سوننی نە وەک ئاکنجیین تۆرکیا نن، ریزیا پترا خەلکی عیراقی (مەرەم ژێ بەصرا و بەغدا)، شیخە پەریزن وەک ئاکنجیین ئیرانی. ژبەر هندی، تۆرکیا دیارکر ژبەر تاییەتمەندیین خو بین پیکهاتین تیکەل، پیدقیە مووسل ب تۆرکیا قە بەینە گریدان. دقیا بیاقیدا، بەریتانیا ئەق

بووچونا تۆركيا رەتكەر و راگەھاند بوو هژمارەكا كۆيم يا شيعەيان ل هەمى دەقەرەين عىراقى يىن هەين. هەرەوسا بەغدا ب شىۆمەيەكى يەكسان دناقبەرا دوو جفاكىن ئايىنى دا هاتىە دابەشكرن. دەهەمان بياقدا، بەرىتانيا ئاماژە بەندى دا بوو پاشا فىسەل و پترىا بەرپرسىن حكومەتا عىراقى سوننە. لەورا چوو جىوازىن سىياسى دناقبەرا شيعە و سوننەين عىراقى دا وەك تۆركيا دەمتەنە خۇياكرن نىن (Aydın,2004).

دەهەمان دەمدا، هەفرىكا بكارئىنانا ئامارىن رەگەزى و نقشى ژلايى بەرىتانيا و تۆركيا قە، ببوو ئەگەرى بەرزەكرنا رەسەنەتى و جوداكرنا كۆيم نەتەو و نقشى وان د خشتەين ئامارىن بەرىتانيا و تۆركيا دا. دگەل هندیدا، جوداكرنا هەر دوو ئاليان وەكەف بوو، بەلى پىناسەين وان نەوەك ئىك بوون. بۆ نموونە تۆركا وەسا خۇيا كرىبوو، كو كورد د بنەرەتى خودا و لدويف تىكستىن دىروكى، سىياسى و نقشى رەگەزى تۆركن و ب سەر ئارىيانقە دچن، ژلايى خۇقە بەرىتانيا د دا دياركرن كورد نە تۆركن و نەتەوەيەكى جودانە، بەلى ئىزدى نەكوردن، چونكو كورد مووسلمانن و ئىزدى نەمووسلمانن (Al-Jaf,2018)

نۆينەرەين تۆركيا وەسا ديار كرىبوو ل دويف ئىنسايلكۆپىدىا بەرىتانيا كورد و تۆرك د رەسەنەتيا خودا تۆرانىين رەسەنن، بەلى پتر ب سەر ئىرانىانقە دچن. دبەرەمبەردا، بەرىتانيا، ئەوا ل دويف ئارمانجىن خو يىن سىياسى دچوو، زۇرا هووشيار و هوشار بوو دەرپارى ناسنامەيا كوردان، بەرىتانيان زۇر پىزانىن دەرپارى ناسنامەيا تۆركان نەبوون، وەك دەرپارى كوردان هەين. بەرىتانيا ب روونى دابوو دياركرن تۆركمان جودانە ژ تۆركان، دەرپارى رەسەنەتيا عەرمبان، بەرىتانيا راگەھاندبوو، چوو جىوازى دناقبەرا عەرمبان دانىنە. ژبەرەكو هەمى پىكشە ب ئىك دەنگ داخوازيا سەرەخۇيا عەرمبان دكەن، هزرەبىرين عەرمبى و زمانى عەرمبى وەك زمانى دەيكى بكار دئىن (Dündar,2012).

سەنتەرى ئارىشەيان ياکو رەين دانووستاندن سىياسى گرتى پىسا كوردى ل عىراقى بوو. ئانکۆ ئەف چەندە رامانا جۆرىن ئامارىن سىياسى، د ئەوان خشتەيان دا هەين دياردکەتن. لدمەمەکید، بەرىتانيا پشتەقانيا هزرەبىرين خو دکر و ديار دکر كوردن مووسل نەقیتن بەينە ئىکگرتن دگەل تۆركيا، برىکا خۇياكرنا هندی كورد ب بەردەموامى ب شۆرەشان ب دزى دمولەتا ئوسمانى و دمولەتا نۆى يا تۆركيا رابووينە. ژلايى خۇقە تۆركيا دابوو دياركرن كوردان هەمان رەگەزى تۆركان هەى نینە، بەلى هەف بووچونىن سىياسى يىن تۆركان يىن هەين. كوردان دقیتن لگەل تۆركيا بىمىن. چونكو دەستەلاتا نۆى يا تۆركيا ب يەكسانى و بى جىوازى رەفتارى لگەل هەمى گرۆپىن ئىتىكىين دناف تۆركيا دا دكەتن (Ali,1992).

وهك ل سهرى ئامازە پېھاتىبە دان، هەر دوو ئاليان تۈركىيا و بەرىتانيا دقيا ئاماران ل دوپىخ بەرژمەندى و ئارمىزويىن خو بكارىينن و ھىقيين خەلكى مووسل پى ديار بکەن. ئبۇ نيشاندانا ئەقان جۆرە ئاماران ب ئاشكرایى، ھەروەسا چەوا ئامار بووینە پارچەك گرنک و ھەستیار ژ دانووستاندنن بېوكراسيا ھەر دوو دمولەتان. راپورتین بەرىتانيا وەسا خویاکرىنە، ئارمانجا بئکەكى يا بەرىتانيا بەرسف دانا حکوومەتا تۈركىيا بوو. بەرىتانيا راکەھاندی یە، سەرمرای ھندى، بەرى راپرسىين سالین ۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ئى، بەرىتانيا ھىقيين خەلكى عىراقى ب دورستى نزانين. دگەل ھندیدا، پىزانينن بەرىتانيا ل دور ویلايەتا مووسل بدەستشە ئينان دراست بوون، ژبەر ئەنجامين شۆرمش و نەرازىبوونا خەلكى ویلايەتا مووسل، بەرىتانيا بباشى ل ھىقيين خەلكى ویلايەتا مووسل گەھشتبوو (Dündar, 2012).

ھەمى ئەندامین نەتەومەين ل مووسل دژيان، باومرى بەندى ھەبوو ھەميان ئىک ھەلۋىستى سياسى پى ھەى. ھەروەسا نۆينەرین بەرىتانيا ديارکر بوو، بەرىتانيا بەرى ھىنگى ھىقيين نىفا خەلكى مووسل دزانين و پىدقى نەدکر ھىقيين نىفادی بزانن، کو ئەو ژى ھىقيين کوردان بوو، ژبەرکو تا وی دەمى بەرىتانيا ھزر دکر کورد جفاکەكى ھۇزايەتییە، "نەزانن"، پىدقى ب "ئىکگرتى" و بوچوونین گونجايین سياسى ھەنە. ژبەر ھندى، بەرىتانيا ديارکر بوو، نەیا پىدقى یە دانووستاندنن دمریارەى چارەنشىسى مووسلگەل کوردان بکەتن، چونکو کورد دچاقین بەرىتانيا دانەزان و دیری ژ ھزرویرین سياسى بوون (Dündar, 2012).

کورد زۆرىنەیا ئاکنجیين ویلايەتا مووسل بوون. ژنىفا دی، ۳ ژ ۶ئى عەرەب بوون، ئەقان عەرەبان دقيا دگەل عىراقى بى ھەفرکیبمىين. ھەروەسا ۲ ژ ۵ئى کیم نەتەومەين نەمووسلمان بوون، وەك ئىزدی، جوھى و مەسیحیان. وەك راپورتین بەرىتانيا داینە ديارکر ئىزدیان ب بەردموامى دابوو ديارکر ئەوان دقیتن دگەل عىراقىبمىين (Fuccaro, 1994). دەھمان دەمد، یا زانایە ئاشۆرىين نەستۆرى، نە دقيا بمىين دبن کونترۆلا عىراقى و نەیا تۈركىيا قە، بەلکۆ دقيا جورەكى ئیمناھى پىبیتە دان و بمىين دبن کونترۆلا وی دمولەتى قە یا وان بباریزتن و مافین وان یين سياسى تیدا بەینە مسۆگەرکرن (Dündar, 2012).

بىگومان ریزەکا گونجایی یا نامۆزگارى و بووچونین بەرىتانيا بۇ پرسیارکرن نەفەکرى بوون. ئەو ریزا ۱ ژ ۶ئى، یا تۈركمانا پىک دئینا، ئەو درازىبوون بمىين دبن کونترۆلا وەلاتى عىراقى قە. ھەروەسا ھژمارەکا فاکتەرین باومریکرى ھەبوو، ئەوان دقيا دبن دەستەلاتا عىراقى قەبمىين. ئشیرى دشین ئامازە بەندى بدەين، سەرمرای ھندى تۈركمانا ھز دکر بزقرن دبن دەستەلاتا تۈركىيا قە. ژبەرکو بەرى ھىنگى ھەلۋىستى نىفا خەلكى ویلايەتا مووسل ھاتبوو

زانين. ههروهسا بهريتانیا دابوو دیارکرن، نیفا دی کورد بوون، یین پتريا وان نهشارمزا، سهروک هۆز، نه ئیک ریزبوون و پهیشهکا ئیکگرتی دناڤ دا نهبوو، بشی چهندی بۆ ئاریشهیان راپرسین نهیا پیدئیبوو بووجونین تۆرکمان و کوردان لدۆر چارهنفیسی ویلایهتا مووسل بهینه ومرگرتن-(Al Jaf,2018; Aydın,2004).

ههروچهوابیتن، بهريتانیا و تۆرکیا بریاردا پرسا مووسل د ماوی ۹ههیشان دا چارمهسر بکهن. ههردوو ئالیان بریاردا، ئەگەردقی ماومی دا پرسا مووسل نههاته چارمهسەکرن دی بۆ جڭاتا کومهلا گهلان هیته رموانهکرن. بشی چهندی بهريتانیا ومخت بدهستقهئینان. ل ۱۹ گولانا ۱۹۲۴ئ، دانووستاندنا دناقهرا بهريتانیا و تۆرکیا ل ئیسته مبولی دهستپیکرن. ههرحهوابیتن، ههقرکیا دناقهراهر دوو زلهیزین لهشکەری ل رۆژهلاتا ناڤین ل دور دوماهییک ئینانا پرسا مووسل ب شیومهیهکی دبلۆماسی سهركهفتی نهبوون(Ekinci,2016).

بشتی بهريتانیا و تۆرکیا دماوی ۹ ههیشان دا شکەستین و نهشیان بگههن ریکهفتنهک دبلۆماسی ل دور چارمهسەکرن پرسا مووسل. ل دوماهیی ل ۳۰ تهباخا ۱۹۲۴ئ، پرسا ویلایهتا مووسل بۆ جڭاتا کومهلا گهلان هاته رموانهکرن. بشی چهندی کومهلا گهلان هاتنه راسپاردن ژبو چارمهسرکرن پرسا مووسل بریکین دبلۆماسی و دانووستاندنن نیقدمولهتی(Dündar,2012). لگهل هندى دا، ل ۲۰ ئەیلولا ۱۹۲۴ئ، دانووستاندنا دناقهرا نۆینهرین بهريتانیا و تۆرکیا ل جنیف دهستپیکرنغه. دقی کومبوونی دا نۆینهرین تۆرکیا داخووا ئەنجامدانا راپرسینی کر بوو. بهلی بهريتانیا داخووا تۆرکیا رمکر بوو. دکەتواری دا، بهريتانیا ژ ئەنجامین نه ل بهرژمونهندیا خۆدا دترسیا(Ekinci,2016).

بکورتی دناقهرا سالین ۱۹۲۱ تا ۱۹۲۴ئ، تۆرکیا، دمرگههین سیاسی یین بهريتانیا و حکومهتا عیراقی، د ئامار و ههلسهنگاندنن خۆدا ژمارا کوردان ب شیوازین جودا جودا و ل دویف بهرژمونهندیین خو د ئامارین خودا بکارئیناینه. بۆ وینه، ل سالا ۱۹۲۱ئ، دمرگههین سیاسی یین بهريتانیا ژ سهرحهمی 785,648ئ، ئاکنجیین عیراقی ژمارا کوردان ب 424,720 خهملاندی یه. لدمههکی دا حکومهتا عیراقی د ئامارا خویا سالین ۱۹۲۲ - ۱۹۲۴ئ، ژ سهرحهمی 801,090، ژمارا کوردان ب 494,000 خهملاندی یه. دبهرامبهردا، حکومهتا تۆرکیا، ئەوا ههمی بزاقین خو دمهزاختن ژبو بدهستقه ئینانا پشتهفانیا کوردان و ویلایهتا مووسل، دئامارا خویا سالا ۱۹۲۳ئ دا، ژ سهرحهمی ۶۷۳,۰۰۰ ئاکنجیین عیراقی، ژمارا کوردان ب 263,830 خهملاندی یه و ههروهسا ئیزدی جودا هژمارتینه و بکورد نهداينه دیارکرن. (بنیره خشتی ژماره ۱۰)

تەمورى سىيى: لژنا سنۆران يا سالا (۱۹۲۵)ى و دياركرنا هيئيىن

ئاكنجىيىن مووسل

پشتى پيشهاتىن دانووستاندنن مووسل، پيشكهفتنن سىياسى، ب تاييهتى ئەفئىن ل تۇركيا هاتىن پيش، كارتىكرنهك گرنگ ل سەر بكارئىنانا ئاماران هەبوو. لى ماومى دا، نەتەمەپرستىن تۇرك، يىن ل سەردەمى بۇرى ب هەمى تىشتانقە گرئىدايى و دووپاتى ل سەر ناسنامەيا ئايىنى دكر، پشتى ژناقچوونا دەولەتا ئوسمانى ل سالا ۱۹۲۴ (Beck,1981)، و بەريالبوونا شۆرەشا كوردى يا سالا ۱۹۲۵ى، ئەف ئارستى ئايىنى هاتە پشت كوهاقئىن، كفاشتن ل سەر كوردان هاتنە كرن داکو دابوونەرييتىن خۆ گرئىدەن ب دابوونەرييتىن تۇركانقە و هەلۇيستى خو هەمبەرى كۆمارا تۇركيا بگهورن (Barkey,2000).

هەتا قى دەمى، ژبەر مانا دەولەتا ئوسمانى، پتريا كوردان ل كەل تۇركان هەقەيىمان بوون. لدمى دەولەتا ئوسمانىهاتىه ژناقېرن، نەقيان و هەفركيىن كويرى دناق كوردان دا هەمبەرى تۇركان پەيدابوون، ب تاييهتى پشتى روويدانا شۆرەشا كوردى يا سالا ۱۹۲۵ى ل تۇركيا. ئەف گهورينا سىياسى كارتىكرنهك راستەوخو ل سەر سترانجىيىن بكارئىنانا ئاماران ل دور پېرسا مووسل و چارەنشىسى كوردان ل رۆژھەلاتا ناقين ژلايى بەريتانىا و تۇركيا قە هەبوو(Şozbdr,2006).

پشتى دانووستاندنن چارەسەركرنا پېرسا مووسل شكەستن بەستقەئىناين، ل سالا ۱۹۲۵ى، كومەلا گەلان بريارا دورستكرنا لژنەكا سنۆرى دا، ئەركى قى لژنى دياركرنا بووجۆننن خەلكى وىلايەتا مووسل و دياركرنا هژمارا ئاكنجىيىن وى بوو (Arıkanlı, 2010; Shields,2009). ل دويىف بريارا كومەلا گەلان، دەستەلات ب لژنى هاتبوو دان پيشنيازيا چارەسەركرنا پېرسا مووسل بكەتن و پاشى دا كومەلا گەلان دانووستاندنن دگەل حكومەتىن تۇركيا، بەريتانىا و عىراقى ئەنجامدەتن و بريارىن لژنى جى بەجى بكەتن. براستى دورستكرنا لژنا پىرساركرنى سەرکەفتنا بەريتانىا نيشان دابوو. ژبەرکو بەرپرسىن بەريتانىا راگەھاند بوو دورستكرنا لژنى، پىنگاقەك بوو حكومەتا بەريتانىا بەردەوام تىدا هزر دكر دى بىتە ريكەك بەيز ژبو چارەسەركرنا هەفركيان پتر ژاپرسىيان (League of Nations,20 August 1925).

بەرى لژنا سنۆرى سەردەمانا دەقەرى بكەتن، وەزىرى ناخخوى يى عىراقى سەردەمانا دەقەرىن كوردى كرىو و ل سەردەمانا خودا سۆزدا بوو كوردان كو دى رىز ل مافىن كوردان هينە گرتن، هەگەر كورد بريارى بدەن لگەل عىراقى بمىنن (Beck,1981;Shields,2009). سەرمەراي هندى،

عێراقیی نەتەوەپەرست پشەقانیای حکوومەتا عێراقی و ڕاگەھاندنی دکر و داخواز ژ بەریتانی دکر ھندەک پینگاڤان ب دژی شیخ مەحمودی حەفید، ئەوی ئارێشە ل سەر سنۆران پەیدا دکر و بزاف دکر کارتیکنی ل سەر کوردان بکەتن بەافێژتن. ژلای خۆقە، دەستەلاتدارییا بەریتانیا کونفرانسەک ل بازیری ھەولیری بەست، مەبەست ژێ دانووستاندن کورن بوو ل دور ھندەک پینگاڤان ژێو بەیزکرنا ھزروبیری خۆ لگەل کوردان بۆ خۆ گونجاندنی لگەل ھەر بزافەکا تۆرکیا ژێو نەئارامکرنا کوردستانی (Cojer, 1997; Ali, 1992). ل دەمی لژنا سنۆری گەھشتی و مژویلی کاری خوو بووی، کونفرانسی ھندەک بریار بقی رەنگی ل خواری دان.

۱. قەرەبووکرنا ھۆزێن کوردی یێن سەر سنۆری، ئەوین کارتیکن ھی کەفتی ژئەنجامی ھەوین لەشکەری یێن بەریتانی و عێراقی، بتایبەتی ئەوان ھۆزێن خانینی وان ھاتینە رووخاندن و سۆتن ژلای ھیزێن بەریتانیاو عێراقی قە.

۲. دی پاشایی عێراقی سەرەدانا کوردستانی کەتن و دی دنیایی دەتن کوردان ل دور دانا مافین وان ل عێراقی،

۳. دا دەستەلاتەکا بەرفرەه ب پارێزگەھی مووسل ھیتە دان،

۴. حکوومەتا عێراقی ڕاگەھاندبوو دی مەبلەغی خەرچکرنی زیدەکەتن ژێو پێشئێخستنا پرۆژەین دیباقی چاندنی و ئافەدانی ل کوردستانی،

۵. پلانەک راستەوخۆ بەیتە دانان ژێو درێژکرنا ریکین سەرەکی و گشتی بکویری ل کوردستانی، داکو سەرنجا ئاکنجیین وی راکیشن و بۆ دیارکەتن بەریتانیا ئنیەت نینە دەقەری بچبھیلتن،

۶. ریکخستنا ریکین ھەلسەنگاندنی ژێو ژناقیرنا ھەر بزافەکا تۆرکیا ژێو نەئارامکرنا دەقەری و وی ل دەمی لژنا سنۆری ل کوردستانی بوو،

۷. ھنارتنا ھیزەکا ھەقپشک ژ ھیزێن بەریتانی و ھیزێن عێراقی بۆ دەرکەرنا ھیزێن تۆرکی ئەوین دەرپازی سنۆری عێراقی ل نیزیکی زاخو بووین (Ali, 1992).

ژلایەکی قە، ھینگی بەریتانیا ب ھویری چاقدیری پشھاتین دناڤ تۆرکیا دا روویداین دکر و بناغی پەیوەندیان لگەل نەتەوەپەرەمپین کورد دورست دکر. ژلایەکی دیقە، ژێو دیارکرنا چارەنشیسی خەلکی ویلایەتا مووسل، لژنا سنۆری بزاف دکر ستراتیجیا "ھەقسەنگی و زانستی Balance and Scientific Strategy"، بکاربینتن. ئەھی ستراتیجیا زانستی زنجیرەکا ریکین ستراتیجی ل سەر بناغی جوگرافی، نەتەواپەتی، دیرۆکی، ئابوری، فاکتەرین ستراتیجی، ھەرەسا دارشتنا ھزروبیری لژنا سنۆری ل دور ڕایا خەلکی مووسل دابووین (Ali, 1992).

ل كانوونا دووی یا سالا ۱۹۲۵ی، دەستەکا لژنا سنۆرانب سەرۆکاتیا دبلۆماتیکاری سویدی دی فیرسن (De Wirsén) گەهشە ویلایهتا مووسل و تا ئادارا هەمان سال ل ویری مابوون (بێرە وینەیی ژمارە ۱). ویرسن ما ل مووسل داكو چاڤیکەڤتەن لگەل خەلکی ل شنگال، تلەغفر، قەرەقۆش، ئاگر، زاخو، دهوك و گوندین دمووروبەرین باژیری مووسلو ئەندامین فیدراسۆنین ھۆزین ل سەر رووباری دجلە. ھەرەسا زانا، جوگرافیناس و دبلۆماتیکاری ھنگاری (کونت پۆل تیلیکی، Count Paul Teleki) بەرەڤ دمووروبەرین ھەڤلیری و گوندین دمووربەر ھات داكو چاڤیکەڤتەن لگەل خەلکی دھەری و ئەندامین ھۆزین دمووروبەر ئەنجامدەتن (Wright, 1926; Arıkanlı, 2010; Shields, 2009). دھەمان بیاڤ دا، دبلۆماتیکاری بەلچیکی کۆلۆنیل بۆلیس (Colonel Paulis) ما ل کەرکۆکی، سەرمەدان گوند و ھۆزین کوردی یین ب سەرڤە کرن. ئارمانجا سەرەکی یا ئەڤان ھەرسیی گروپین ل سەری ھاتینە دیارکرن کومکرن پیزانین دورست و ئامادەکرن ئاماران ل دور ئاکنجیین ئەڤان دھەران بوون (Wright, 1926; Arıkanlı, 2010; Shields, 2009). ل ماوی سەرمەدان خودا، لژنا ناڤیری پرسیار ژ تۆرک و گروپین عێراقی و بەرپرسین بەریتانیا کربوون. لدوماھیا گەشتا خودا، لژنی راپۆرتا خو یا دوماھیی پیشکیشی ئەنجومەنێ کومەلا گەلان کربوو، داكو ب شیۆمیەکی راستە راستە و ل ناڤ نۆینەرین جڤاکی نیڤدەولەتی دا بریاری ل دور ئەڤی کیشی بدمتن (Arıkanlı, 2010; Shields, 2009).

ھەرچەوا بیتن، ھەر ل دەستپێکی یا دیاربوو لژنا سنۆری یا کومەلا گەلان راسپاردی بو ڤەدیتنا راستیان ل دور پەرسا مووسل نہیا زانستی بوو وەك ھاتیە خۆیاکرن. ب ئیک تەشتی بتنی، دورستکرن لژنی بخوڤخو ئاریشە بوو، ژبەرکو ئارمانجەك سیاسی نہیا زانستی بیڤە دیار بوو. ئەڤ لژنە ژ نۆینەرین سوید، ھنگاری و بەلجیکا پیک دەھات (Rogers, 2007). تارادەکی زۆر باش دیار بوو، ئەڤ ھەرسی وەلاتین بچووێک ئەدشیان ئەڤی کیشی لدویڤ شیانین ھیزی، دادومری و بی لایەنی کونترۆلکری چارەسەر بکەن. ھەرەسا لدەمەکیدا، چوو ژ ڤان ھەرسی وەلاتان بەرژومەندیین ئابوری یین راستەوخو ل دھەری کیشەدار نەبوون، ھەمی گریدایی بارزگانیا خو لگەل بەریتانیا بوو (Dündar, 2012; Rogers, 2007).

یازانایە، بەرژومەندخوازییا تاکین ئەندامین لژنا سنۆری پتر دانووستاندین لژنی ب نەدورست دابوون خۆیاکرن. ئیک ژ سی ئەندامین لژنی، کونت پۆل تیلیکی دبلۆماتیکاری ھنگاری بوو، کارین وی یین زانستی ب رەنگەکی بەرجاڤ ل جڤاکی نیڤدەولەتی دا بەرہەلاڤبوون. لدویڤ بسپۆریا وی، ناڤیری ب ئەندامەکی گرنکی لژنی ھاتبوو دانان داكو پیزانین تیروتەسەل ل دۆر دھەری بنڤیستن. ل ماوێ نیڤسینا ڤەکوئین و راپۆرتان ل دور مووسل ھندەك تەشتین

نه‌چا‌ه‌رێ‌ک‌ری دن‌ق‌ی‌س‌ی‌ن‌ی‌ن ت‌ی‌ل‌ی‌ک‌ی دا ه‌ات‌ب‌و‌و‌ن ن‌ق‌ی‌س‌ی‌ن. ب‌ۆ و‌ی‌ن‌ه، ل‌د‌ه‌س‌ت‌ی‌ک‌ا ر‌ا‌پ‌ۆ‌رت‌ا خ‌ۆ‌یا ل د‌ور پ‌رس‌ا م‌و‌وس‌ل ن‌ی‌ق‌س‌ای د‌اب‌و‌و د‌یار ک‌رن‌ئ‌یز‌دی ب ت‌ه‌م‌انی ج‌ود‌ان‌ه ژ ک‌ورد‌ان، ژ‌ی‌ه‌ر‌ک‌و ب‌راس‌تی ئ‌یز‌دی نه‌م‌و‌وس‌ل‌م‌ان و خ‌ود‌ان د‌اب‌و‌ن‌ه‌ر‌یت‌ی‌ن ج‌ود‌ان ژ ک‌ورد‌ان و ل‌د‌ه‌م‌ه‌ک‌ی‌دا ک‌ورد م‌و‌وس‌ل‌م‌ان و پ‌تر‌یا و‌ان ر‌ی‌ب‌از‌ا س‌و‌ن‌نی یا ش‌اف‌عی پ‌ه‌ی‌ر‌م‌و د‌ک‌ه‌ن (League of Nations, 20 August 1925; Shields, 2009).

ئ‌ه‌ف د‌وما‌ه‌یه ب ر‌اس‌تی ج‌ود‌ا ب‌و‌و ژ و‌ی ر‌اس‌تی یا ب‌ه‌ر‌یت‌ان‌یا و ت‌ۆ‌ر‌ک‌یا ل دان‌و‌وس‌ت‌ان‌د‌ن‌ی‌ن خ‌ود‌ا د‌یا‌ک‌ری، ک‌و ب‌راس‌تی ئ‌یز‌دی ک‌ورد‌ن، ئ‌ه‌گ‌ه‌ر‌ی‌ن ق‌ی چ‌ه‌ند‌ی ج‌ه‌ی گ‌وم‌انی ب‌و‌و (Fuccaro, 1994). و‌ه‌سا د‌یار‌ه ئ‌ه‌ف چ‌ه‌ند‌ه ژ ئ‌ه‌ن‌ج‌ام‌ی پ‌ی‌ن‌قا‌ژ‌ویا نه‌ت‌ه‌وا‌یه‌تی و ر‌م‌وش‌ه‌ن‌ب‌یری یا پ‌ۆ‌ل ت‌ی‌ل‌ی‌ک‌ی ه‌ات‌یه پ‌ی‌ش. ه‌ی‌ن‌ک‌ی و‌ه‌لات‌ی ت‌ی‌ل‌ی‌ک‌ی ل ن‌اف‌ه‌راس‌تا ئ‌ه‌و‌ر‌ۆ‌پ‌اد ئ‌ار‌ی‌ش‌ه‌ک ه‌ه‌س‌ت‌یار ب‌و‌و، ل‌ش د‌ه‌م‌یدا ئ‌ای‌ین و‌ه‌ک ئ‌ال‌اف‌ه‌ک‌ی ک‌رن‌گ د‌ی‌با‌ق‌ی د‌ور‌س‌ت‌ک‌رن‌ا ن‌اس‌ن‌ام‌ه‌یا نه‌ت‌ه‌وا‌یه‌تی ه‌ات‌یه ن‌ی‌شان دا. ه‌ه‌ل‌س‌ه‌نگ‌اند‌نا ت‌ی‌ل‌ی‌ک‌ی ل س‌ه‌ر ئ‌ای‌ینی ک‌ارت‌ی‌ک‌رن ل س‌ه‌ر ب‌ری‌ار‌ی‌ن ل‌ژ‌نا س‌ن‌ۆ‌ری ل س‌ه‌ر ح‌ساب‌ا پ‌ی‌ک‌ه‌ت‌ی‌ن م‌و‌وس‌ل ک‌ر ب‌و‌و. (Shields, 2004; Dündar, 2012)

ب‌ار‌چ‌ه‌ی‌ن د‌ی ی‌ی‌ن پ‌ی‌ک‌ه‌تا ل‌ژ‌نی ک‌ارت‌ی‌ک‌رن ل س‌ه‌ر ب‌ری‌ار‌ی‌ن و‌ی ک‌ری ی‌ه. د‌ه‌ه‌م‌ان د‌ه‌م‌دا، ل‌د‌ه‌م‌ی ل‌ژ‌نا س‌ن‌ۆ‌ری س‌ه‌ر‌م‌دان‌ا د‌ه‌ق‌ه‌ر‌ی‌ن و‌ی‌ل‌ای‌ه‌تا م‌و‌وس‌ل ک‌ر‌ی‌ن، ه‌ژ‌مار‌ه‌کا ن‌ۆ‌ی‌ن‌ه‌ر‌ی‌ن ب‌ه‌ر‌یت‌انی (ئ‌ی‌د‌م‌وند‌ز)، ت‌ۆ‌ر‌کی (ج‌ود‌م‌ت پ‌اش‌ا) و ع‌ه‌ر‌ه‌ب‌ی‌ن ع‌ی‌راق‌ی (نا‌زم ب‌ه‌ک) و (ف‌ه‌ت‌اح ب‌ه‌ک) د‌گ‌ه‌ل دا ب‌و‌و، ل‌د‌ه‌م‌ی ل‌ژ‌نه ه‌ات‌یه د‌ق‌ه‌ر‌ی ئ‌ه‌و ک‌ه‌س‌ی‌ن ق‌یان ب‌ۆ ت‌ۆ‌ر‌ک‌یا ه‌ه‌ی‌ن ل‌گ‌ه‌ل ن‌ۆ‌ی‌ن‌ه‌ر‌ی ت‌ۆ‌ر‌ک‌یا د‌ه‌ات‌نه ک‌رت‌ن و ز‌ی‌ند‌ان‌ک‌رن. ل‌گ‌ه‌ل ه‌ند‌یدا، ب‌ه‌ر‌یت‌ان‌یا پ‌ش‌ت‌ه‌ق‌ان‌یا خ‌ه‌ل‌ک‌ی ع‌ی‌راق‌ی ک‌ر خ‌و‌پ‌ی‌شان‌دان‌ا ب د‌ژی ل‌ژ‌نی ب‌ک‌ه‌ن. د‌ن‌ه‌ن‌ج‌ام‌دا، ل‌ژ‌نه نه‌چ‌ار ب‌و‌و ب‌ج‌یت‌ن س‌ه‌ر ج‌اد‌ه‌یان ر‌ا‌پ‌رس‌ی‌نی ل‌گ‌ه‌ل خ‌ه‌ل‌ک‌ی ئ‌ه‌ن‌ج‌ام‌ب‌د‌ه‌تن (Shields, 2009).

ه‌ه‌ژی ب‌ی‌ژ‌ی‌ن چ‌و‌و‌ن‌ۆ‌ی‌ن‌ه‌ر‌ی‌ن ک‌ورد ل‌گ‌ه‌ل ل‌ژ‌نی نه‌ب‌و‌و‌ن. د‌ه‌ه‌م‌ان د‌ه‌م‌دا، ل‌د‌ه‌م‌ی س‌ه‌ر‌م‌دان‌ا ل‌ژ‌نی ب‌ۆ م‌و‌وس‌ل ژ‌ی‌و ق‌ه د‌یت‌نا ر‌اس‌تی‌ان، ل‌ژ‌نا ن‌اق‌ب‌ری س‌ه‌ر‌م‌دان‌ا ه‌ژ‌مار‌ه‌کا ز‌ۆ‌را گ‌وند‌ان نه‌ک‌ر ب‌و‌و. ه‌ه‌ر‌ه‌سا د‌گ‌ه‌ل چ‌و‌و ئ‌ه‌ند‌ام‌ی‌ن نه‌ت‌ه‌و‌ه‌ی‌ن ل م‌و‌وس‌ل ئ‌اک‌ن‌ج‌ی‌ب‌و‌و‌ی‌ن ک‌وم نه‌ب‌و‌و‌ن. د‌گ‌ه‌ل ه‌ند‌یدا، پ‌رس‌یار ژ ٨٠٠ ک‌ه‌س‌ای‌ه‌ت‌ی‌ن خ‌وان‌د‌ه‌وار و خ‌ود‌ان د‌ه‌س‌ت‌ه‌لات ک‌ر ب‌و‌و. ه‌ه‌ژی ی‌ه ب‌ی‌ژ‌ی‌ن پ‌تر‌یا ئ‌ه‌ق‌ان ک‌ه‌س‌ای‌ه‌ت‌یان ژ و‌ان ل‌ی‌س‌ت‌ی‌ن ن‌ۆ‌ی‌ن‌ه‌ر‌ی‌ن‌ب‌ه‌ر‌یت‌ان‌یا و ت‌ۆ‌ر‌ک‌یا پ‌ی‌ش‌ک‌ی‌ش‌ک‌ر‌ی‌ن ه‌ات‌ب‌و‌و‌ن د‌ه‌س‌ت‌ن‌ی‌شان‌ک‌رن (League of Nations, 20 August 1925). ل‌ه‌و‌را ق‌ه‌ک‌ۆ‌ل‌ه‌ر گ‌ه‌ه‌شت‌ی ی‌ه ه‌ند‌ی، ئ‌ه‌و ئ‌ام‌ار‌ی‌ن ژ‌ل‌ای‌ی ئ‌ه‌ق‌ان ن‌ۆ‌ی‌ن‌ه‌ر‌ان‌ق‌ه ه‌ات‌یه ن‌ق‌ی‌س‌ی‌ن چ‌ار‌ه‌ن‌ق‌ی‌س‌ی و‌ان د‌یار ن‌ی‌نه. ئ‌ه‌ف و‌ی چ‌ه‌ند‌ی د‌ک‌ه‌ی‌ن‌ت‌ن، ئ‌ه‌و‌ان ئ‌ام‌ار‌ان ه‌ژ‌مار‌ان د‌ور‌س‌تا خ‌ه‌ل‌ک‌ی و‌ی‌ل‌ای‌ه‌تا م‌و‌وس‌ل ن‌ی‌شان نه‌د‌اب‌و‌و‌ن. ه‌ه‌ر‌ه‌سا ل‌ژ‌نه د‌ب‌ن‌ه‌ر‌م‌تی خ‌ۆ ب‌ی ل‌ای‌ه‌ن نه‌ ب‌و‌و.

دهسته‌لاتا به‌روه‌ختا به‌ریتانیا بوو. لژنی دیارکر بوو، ئەگەر نەژبەر ئەفان ھۆکاران بایه، "دبیتن خەلکی ویلایەتا مووسل جارەکا دی داخووا دەسته‌لاتا تۆرکیا کرباڤه". بکورتی، ل دویت ڤاڤورتا لژنی، ئیکەم گرنکیا خەلکی مووسل ئابووری و ئاسایش، پاشی سیاسەت و دوماهیی رەگەزی بوو (League of Nations, 20 August 1925).

پشتی ئەفان داخوینانی ل سەری ھاتینە دیارکر، لژنا سنۆری دیارکر بوو، ئەنجامدانا ڤاڤرسی ل مووسل بزمەتە، ژبەرکو دبیتن ببا ئەو بوووجون یا به‌ریتانیا لدهستیکا پەیدا بوونا ڤاڤرسا مووسل لکەل خوو ھەلگرتی (Shields, 2004). ژبو پشەتەفانیکرنا ئەفی ھزری، لژنی ئاشکراکریوو، دبیتن ڤاڤرسی شەری رەگەزپەرستی دورست بکەتن، ئەفی چەندی دمربرین ژ ھیشین تاکین مووسل نەدکر. ژبەرکو "رێکخراوین جفاکی"، یین سەرەدەمی ناڤین یان ئاڤایان بوو. تاکەکەس گریدایی ھزروبیرین سەرۆکین ھۆزین خو بوون (Beck, 1981; Dünder, 2012). ب پەیشەکا دی، لژنی دابوو خۆیاکر دا ئەنجامین ڤاڤرسی ژلای سەرکردەین نەتەومیانقە ھینە دیارکر نەک ژلای ئەوان نەتەومیان بخوو بخۆقە. تشتی سەرنجراکیش لڤیری ئەو، ئەف چەندە ل سەرد ئامار و ڤاڤرسیین بەری ھینگ ئەھاتبوو دیارکر. لدهمی به‌ریتانی و لژنا سنۆری بووینە ڤاڤرەزین نۆینەرین راستەقینە یین نەتەومین ویلایەتا مووسل، ب تایبەتی نۆینەرین مەسیحیان. بتنی جفاکی مووسلمانا، ئەوی سەرۆک ھۆزان رۆلی ئایینی دناڤ ھەیی ل بن سانسۆرا دانوستاندنیشە بوون. ژبەر ھزروبیرین وان لژنە کەفتوو دبن رەخنەین توند و سەختقە (Al-Jaf, 2018).

ژبو پشەتەفانیکرنا ھزروبیرین به‌ریتانیا ل دور گونجاتیین ئەنجامدانا ڤاڤرسی، لژنی دابوو دیارکر، سەرەرای ھندی، کورد ریزەیا زۆرینەیانژپیکھاتین ویلایەتا مووسل پیک دئینان (Shields, 2004). بەلێ تیکەلیا نەتەومیان ل ھەریمی، چارەسەری زۆر بزمەتەتکریوو، ئەف چەندە ئەگەرەکی سەرەکی بوو ژبو دورستکرنا سنۆری نەتەومیان. ھەرەسا چارەسەکرنا فی چەندی زۆرابزمەت بوو و دشیان دانەبوو سنۆرەکی رەگەزی دناقبەرا کورد، عەرەب و تۆرکان دا بکیشین. لژنی ستراتیجیک خەلەت پەیرمو کربوو، د تەومری شروڤەکرنا خودا، لژنی دیارکریوو کا چەوا ھەرسی نەتەو تیکەل بووینە و چەوا ئاکنجین تیکەلین نەتەومی ھاتینە دورستکر، سەرەرای دورستکرنا ئەفی چەندی، بتنی لژنی نەوئەھەکا فی تیکەلی دیارکر بوو. لدویت لژنی، ھۆزا بەیات ٦٥٪ تۆرک و ٣٥٪ عەرەب بوون، ھەرەسا ھەر دوو ئالیان خزمایەتی دگەل ئیک ھەبوو (League of Nations, 20 August 1925).

سەرەرای نەدیاریکنا ئاستی خزمەتیا وان، لژنە گەهشتبوو دوماهیا هێشیین چارەسەری و تیدا دیارکر بوو، " ئالۆزیا رەگەزی زۆرا کاریگەر و بەیژە" ل دەقەرین هەفرکیدار، ئەف چەندە ژێ دبیتە ئەگەرێ ب زەحمەت راپرسا نا سنۆری بۆ نەتەوهین وی. لجهی هەلسەنگاندنابارودۆخین هەفرینیا تیکەل بریکین ئاماران، لژنی ل دوماهیا راپۆرتا خو دا بریکا کورتکرنا نموونەکی دایە دیارکر. ئەفی ریکی سنۆرداریا خو هەیه، ژبەرکو دشیان دانیە راستیا جفاکی بەیتە دورستکر بریکا شرۆفەکرنی و نموونەین چافەریکری ژبو پیشنیازکرنا ریکین چارەسەریان (Dündar,2012).

ژلایەکی دیفە، لژنی پیشنیاز کربوو، هیلا برۆکسل یاکو هیلین سنۆری ل رۆژەلاتا نافین و جهی بەریتانیا و لەشکەرێ تۆرکیا ل دوماهیا شەری جیهانی یی ئیکی دانایی، بەیتە بکارئینان ژبو چارەسەرکرنا پرسا سنۆری ل ویلایەتا مووسل (Shields, 2004; Shields,2009). براستی ئەفی پیشنیازی کورد دابەشکر بوون، تۆرکمان ئەوین ل عێراقی دژیان تارادەیهکی کیم ژ ئەوین تۆرکیا دوبر کربوون. دئەجامدا، وەسا دیارە لژنی دیارکر بوو ب ساناھیتەرە سنۆرەکی ئەوی دا کوردان ژ ئیک قە کەتن بکشین ژ دورستکرنا سنۆرەکی ئەوی دا کوردان ژ عەرەبان قەکەتن، ئەوین بخوبخو ژلایی کەش وەهواوی و جوگرافیە ژ ئیک جودا(بنیرە خشتی ژمارە ۱۲ و نەخشی ۵)(Cphoon,2015).

ل دوماهی، ستراتیجیەتا بەریتانیا بو "سەرپەرشتیکرنا کومەلا گەلان" بۆ دوپلۆماسیا بەریتانیا بەرەف سەرکەفتنی بر بوو. ژبەرکو دوماهیا راپۆرتا لژنا پرسا مووسل ل بەرژمەندی بەریتانیا دابوو. ژبەر هندی لژنی ئەجامدانا راپرسیی ل مووسل رەتکر بوو، کۆرابیتن ب بکیشنا سنۆرەکی دناقبەرە عەرەب، کورد و تۆرکیا دا. دەهەمان دەمدا، لژنی پیشنیاز کربوو پیدقییە هیلا برۆکسل ببتە سنۆرەکی بەردەوام دناقبەرە تۆرکیا و عێراقی دا. ئەف سنۆرە وەك ئەوان پیشنیازین سنۆران بوو، ئەوین گرۆزنی بەری هینگی بۆ حکوومەتا وەلاتی خۆپیشنیاز کرین (Yildirim, 2018; Shields,2009).

لژنا سنۆری پیشنیازا گریدانا مووسل ب عێراقی قە کربوو، ب مەرجهکی دەستەلاتا بەرومختا بەریتانیا ل عێراقی بۆ ماوی ۲۵ سالان بەیتە درێژکر، هەرەسا پیدقیە گەرەنتیا دانا مافین نەتەومیی ب کوردان بەیتە بەخشین. ل ۱۶ کانوونا ئیکی ۱۹۲۵ی، ئەنجومەنی کومەلا گەلان بریاردا مووسل ببتە پشکەکا نەقەبری ژ عێراقی و هیلا برۆسل ببتە سنۆرەکی بەردەوام دناقبەرە عێراق و تۆرکیا دا (Shields, 2004). یا زانا بەریتانیا بەیژترین ئەنداما کومەلا گەلان بوو، هەرەسا ئەندامەکا بەردەوام یا کومەلا گەلان بوو. بەروفاژی تۆرکیا تیدا نەئەندام بوو.

ژیهر هندی نهیا سهیر بوو لژنه پیشنیازا گریډانا ویلایهتا مووسل ب عیراقی شه بکهتن (Coşar and Demirci, 2006).

دههمان پینگاڤ دا، نهنجوومهنی بریاردا حکوومهتهک ل عیراقی لژیئر سهیرهشتیا بهریتانیا بهیته دورستکرن، پیدقیه گهرمنتیا دامهزاندنا بهیرسین کوردا ل ریقهبهترین دام و دمزگههین دهقهرین کوردنشین بهیته دان. ههروهسا نهنجوومهنی پیشنیازا هندی کر بوو زمانی کوردی بته زمانی فهرمی ل دام و دمزگههین دهقهرین کوردی یین ب سهرویلایهتا مووسل شه، ب تاییهتی ل قوتابخانه و دادگههان. ههروهسا ریک ب کوردان بهیته دان پشکداریی ل دامو دمزگههین عیراقی دا ب شیویهکی بهرچاڤ و ل دویف ریژا ئاکنجیبوونا خو دا بکهن (League of Nations, 20 August 1925).

سههرای شهقا لسهری هاتیه دیارکرن، لژنی رمخه ل هندهک دانووستاندنن بهریتانیا کر بوون. لژنی دیارکربوو دگهل هندیدا پشتهفانین ههلوستی بهریتانیا ههزل وی بارودوخی ههستیاری دهقهری دکر. لژنی هزر لهندی کربوو بهریتانیا ب سهرکهفتیان د هیثین خهکی مووسل گههشتبوو. ژیه هندی هزر دکر نهجامدانا راپرسیی نهیا گرنگه (Dündar, 2012; Coşar, 2006). بشی چهندی بریارا نهنجوومهنی دوماهییک ب "دانووستاندنن زانستی"، دهمباری راپرسیی ئینا، بو زفراندنا ریژا ئاماران و بنه ماین خو بریقهبهرنی د بیاقی ئارامکرنا رهوشا سهربازی دا. د نهجامدا، ل ه تیرمهها ۱۹۲۶ئ، تۆرکیا و بهریتانیا رازیوون ل دور پیشنیازین نهنجوومهنی، سههرای نه رازیوونا حکوومهتا نهنقهره، بهریتانیا رازیوو مهبلهخی ۷۰۰,۰۰۰ جونهین نهسترلینی وهک قهرمبوو بدهتن وهلاتی تۆرکیا (Beck, 1981; Dündar, 2012). ههروهسا بهریتانیا رازیوو ریژا ۱۰٪ ژ داهاتی نهفتا دهقهری بو ماوی ۲۵ سالان دا ب تۆرکیا بهیتن دان، شه ریژهیه دبوو نیزیکی ۵.۵ ملیون پاونانن، ل وی دهمی شه ریژهیه بو بهریتانیا زور بوو، ژیه هندی دبلۆماتکارین وی سهرسۆرمان مابوون (Ekinci, 2016).

بکورتی، گرنگترین ئاریشه و گومان دهمباری ئامارین بهریتانیا نیشان دانا نهراستی و گومانانن بوو، کیمکرنا ریژه و هژمارا کوردان، " ل دهقهرین کوردی ل ویلایهتا مووسل" یا روون و ئاشکرایه. د ئامارا بهریتانیا یا سالا ۱۹۲۵ئ، چوو ئامازه ب ئامار و دانووستاندنن خو یین بۆری دهمباری کوردان نهدا بوون. ل دویف ئامارا بهریتانیا یا سالا ۱۹۲۱ئ، یا کو بهریتانیا ل سهردهمی دانووستاندنن پرسا مووسل نهجامدایی، هینگی هژمارا کوردان (لگهل ۳۰۰۰ ئیزیدیان) ۴۵۴۷۲۰ بوو ئانکو ریژهیا وان ژ سهرحهمی ههمی ئاکنجیبوون مووسل ۵۸٪ بوو (Dündar, 2012).

ئامارا سالىن ۱۹۲۲ - ۱۹۲۴ى، ئەوا ل سالا ۱۹۲۵ى، بەرىتانيا و عىراقى بىشكىشى لژنا كومەلا گەلان كرى، تىدا وسە ھاتبوو ئاشكرارن ھژمارا ئاكنجىين كورد (لگەل ئىزدىان و كۆچەرەن)، ل مووسل ۵۱۶۹۲۴ بوون. بشى چەندى رىژميان وان ب ۶۵٪ ھاتبوو خەملاندن. ھەر چەوابىتن، ل دويش ئامارا سالا ۱۹۳۰ى، ياكو ھەك بەرسف دانەك ل دور گازندە و رمخەين كوردان ھاتىيە ئەنجامدان، ھژمار و رىژميا كوردان ب رىژمىيەك ديار ھاتبوو خوارى و ھژمارا وان ۳۹۳۰۰۰ ب رىژميا ۵۵٪ ئاكنجىين باژىرى مووسل ھاتبوو خەملاندن (Dündar, 2012) (بنىرە خشتى ژمارە ۱۲).

ئەگەر بھويىرى و كويىرى بەرىخۇبەدىن چەوانيا ھزركرن و دارشتنا شروڧەين بەرىتانيا د ئامارين وى ل عىراقى ئەنجامداين، دشىن بىژين بەرىتانيا بەردەوام بزاڧكرىنە ھندەك ئاستەنگ و بەرىستان درىكا ئەنجامدانا ئاماران دا پەيدا بگەتن، داکو ھندەك ھۆكار و فاكتەرين لدويش بەرژومەندىين خۇ بگەتن دناڧ پىشەرين ئاماران دا ، لەورا دى ب رەنگەكى بەرجاڧ بينين، ئەو ئامارين پىشتى سەردەمىن ل سەرى ھاتىنە شروڧەكرن، ھندەك ھۆكارين دى نىشان دەن، كا بۆچ ئەڧ ئامارين دناڧبەرا ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۴ى، نە روون و جىوازن. ئەڧ ئامارين ھاتىنە ئامادەكرن و چاپكرن ژلايى بەرىتانيا ڧە، بىتنى بۇ ئارمانج و مەبەستين بەرىتانيا ھاتبوو دورستكرن، نەك بۇ مەبەستين دويلۇماسى، چارەسەكرنا پىرسا كوردى، نىشانا ھژمار و رىژميا راستەقىنەيا كوردان بوو. ئەڧ ئامارە ھژمار و رىژميان كوردان ل مووسل ب رەنگەكى كرنىگ و جىوازا ب بەراوردى لگەل وان ھژمار و رىژمىن ل سالىن ۱۹۲۱ - ۱۹۲۴ى نىشان دەن(Edmonds, 1957).

ئەگەر بھويىرى بەرىخۇ بديەن ئەڧى ئامارا بەرىتانيا دى ب باشى ديار بىتن، ھژمارا كوردان دماوئى ڧى ڧەكۆلىنى دا ل سنۆرى كەڧنى ويلايەتا مووسل دا ۸۰۴۲۴۰ بوون، ئانكۆ ب ۶۳٪ ژ سەرجمى ھەمى ئاكنجىين وى دابوون دياركرن. ژبەر ھندى دشىن بىژين ھژمارا كوردان بەرەڧ پىشەڧچوونەك باش بوويە. لدمەكيدا ئەڧ چەندە دبىتە بەلگە ل دور ھندى، كو ھژمارا كوردان دناڧبەرا سالىن ۱۹۲۱ تا ۱۹۲۳ى، ب باشى پىشەڧىيە، بەلى رىژميا كوردان تارادەكى زۆر ژ ئامارين سالىن ۱۹۲۲ - ۱۹۲۶ى جودا بوون (Edmonds, 1957).

بەرىتانيا ھژمارا كوردان د ئامارين خو يىن بۆرى دا ب دورستى ئەدا بوون دياركرن، دبىتن بەرىتانيا ژ ھندى ترسا بىتن، ئەگەر ھژمارا كوردان ب دورستى بەيتە دياركرن دى جڧاكى نىڧدمولەتى بريارەك بەروڧاژى ھىڧىين وى ل دور كوردان دەتن. ھەلۇيست و رەڧتارين بەرىتانيا لگەل ئامارين وى ب شىوهمىيەكى راستەوڧو گرىدايى مەبەستين وى يىن سەربازى و سياسى بوون. ئەگەر ئامارا سالا ۱۹۲۴ى، يا بەرىتانيا و عىراقى ھاتبايە بكارئينان، دبىتن بۇ بەرىتانيا بزمەت

دمرئہ نجام:

لدهستپيځې دهمې بهریتانیا هاتیه دهقهرین کوردی یین وی دهمی دبن دهستههلاتا دمولهتا نوسمانی هه، هر ل بکارئینانا ئاماران دا نهکربوو. چونکو ل وی سهردهمی دا بهریتانیا بهندهک ئارمانج و ئهرکین دی هاتبوو دهقهری، ئانکو بهریتانیا ل ریکهکی دگهریا پی دهستههفت و بهرژومندیان دنا ه دمولهتا نوسمانی دا بدهستهه بیتن. ژبو بجه ئینانا ههقی چهندی بهریتانیا گهروک، نوینهن، دویلوماتکار و مرکزینهرین خوو لژیر مهههست و کارین نهینی یین جودا جودا فریدکره دهقهری.

ئەقان كەسايەتتەن بەرىتانى ب ئاماران پېزانىن زور ل دور دىقەرى بۇ بەرىتانىا كومكر بوون داکو ل پاشەرۇژى مفايى ژى وەرگرتن. دىبەرامبەردا، دوملەتا ئوسمانى سەرژمىرى دناق وىلايەتتەن خودا ئەنجامدان، بەلى بتنى بۇ مەبەستتەن خۇ بكار دىئان. ئانكو ئامار ددەستتەن وان دا وەك ئالاقەكى لىھاتبوون. بشى چەندى بەرىتانىا ھزر د بكار دىئانا ئاماران دا كر ژبو پاراستنا بەرژمەندىن خۇ لدەقەرى.

ئامارين بهريتانيا دا هاتيه پشتي داگيركنا ويلايه تا مووسل، لاوازيوونا دموهلتا نوسمانى ل ئسته مبولئ و بهيزبوونا حكوومه تا نوئ يا توركى ل ئه نقه ره و پيدا بوونا پرسا كوردى ل عيراقئ ئيدى بهريتانيا كهفته دكه تواره كئ بزه حمه ت دا. دئه نجامدا، بهريتانيا كهفتبوو د شه پرزه كه سهخت و تارى دا، ژبه ركو وئ ب دورستى نزانى دئ چه وان هه لئويست و رهفتارين خو هه مبه رى فان پرسان ديار كه تن، ب تاييه تى پشتى حكوومه تا ئه نقه ره ريكه فتن و په يماننامه ين نيشد مه لته يي لئه ل حكوومه تا ئسته مبولئ هاتبئه مورك ن ره تيرين. لئه ل هندبدا، حكوومه تا

ئەنقەرە ب ئاماران داخووزا سەرۆمیا خۆ ل ویلايەتا مووسل کر و دا دیارکرن ویلايەتا مووسل
گریدایی وەلاتی تۆرکیا و مافی وی یە هەمی شیانین خو ب مەزێختن بۆ زفراندنا وی قە. لەوێ دای
بینن، راستەوخۆ حکوومەتا ئەنقەرە ب ئاماران داخووزا دانووستاندنن نیقدەولەتی کر و ئامار بۆ
قی مەرەمی دورستکرن.

دەئەنجامین بزاقین حکوومەتا ئەنقەرە دا، پەیماننا سێقەر، ئەوا ژلایەکی مافین کیم
نەتەومیان دێندین خودا داین دیارکرن و ژلایەکی دێشە، کیم هیقین خۆ پیقەگریداین هاتە
ژناقیرن. بقی چەندی لدویف ئامارین بەریتانیا و تۆرکیا گەرەکا نۆی یا دانووستاندنن ناشتی
دناقبەرا بەریتانیا و تۆرکیا دا ل دۆر پەرسا مووسل ل سەر ئاستی نیقدەولەتی دەست پیکرە، دقان
دانووستاندنا حکوومەتا تۆرکیا ئامارەک نۆی ل دور مووسل پیسکیشی جشاک نیقدەولەتی کر
بوو. دقای ئاماری دا، تۆرکیا هژمارا تۆرکان ل ویلايەتا مووسل ب ریزەیهکا زۆر دابوون دیارکرن و
هەندەک دەقەرین کوردی ل ویلايەتا مووسل ب باژیرین تۆرکی دابوون نیاسین. هەرۆسا هژمارا
تۆرکان ل باژیرین کوردی ب ریزەیهکا زۆر دابوون دیارکرن.

ژبەر ئەقا ل سەری هاتیە دیارکرن، بەریتانیا یا خۆ ب بەرهقانا کیم نەتەومیان و بنەمای
خۆبریقەبرنی دزانی دقای دویچقوونا ئەقی چەندی بکەتن. پستی بەریتانیا ب ئاماران بریکا
دوبلۆماتکار و نۆینەرین خو دویچقوونا ئەقی چەندی کری، بو بەریتانیا دیار ببوو، کو ئەو ئامارین
تۆرکیا پیسکیش کرین دویر بوون ژ راستی. ئیدی بۆ بەریتانیا راستیەکا دیاریو و تیدا بو هاتیە
سەلماندن، دقیتن بەریتانیا دەست بەدەتن بکارئینانا ئاماران ژبو دیارکرنا هژمار و ریزەیا کوردان ل
دەقەری.

بەریتانیا دوو ئارمانج ژ ئەنجامدان و بکارئینانا ئاماران هەبوون، بەریتانیا دقای ئەقان
ئاماران لدمەین پیدی دا بۆ ئارمانجین خۆ بکاربینن و بو رایا گشتی یا جیهانی دیار بکەتن
بەریتانیا بریکا ئەنجامدانا ئامار و راپرسییان یا رژی بزاقان دکەتن ژبو چارەسەکرنا پەرسا
کوردی ل عیراقی. دوو، بەریتانیا دقای بقی ریکی دانووستاندنی لگەل کەسایەتین کورد بکەتن
داکو شیانین وان یین سیاسی و بریقەبرنی ب هەلسەنگینن. ژبەرکو لقی دەمیدا، نۆینەر و
سیاسەتمەدارین بەریتانیا ل دور پەرسا کوردی ببوون دوو گرۆپ.

گرۆپەکی پشەقەنایا دامەزاندنا دموەتەک کوردی دکر داکو ببتە بەریەستەک دریکا
گقاشتن و مەترسیین تۆرکیا دا ل سەر عیراقی و گرۆپەک لگەل گریدانا دەقەرین کوردی ب
عیراقی قە بوون، بۆ پاراستنا هەقسەنگیا هیژی و جشاک دناقبەرا سوننە و شیعیەین عیراقی دا.
ل دووماهیی بەریتانیا دایە دیارکرن، کورد مرقۆقین سەررەقن، نەئیک ریز و ئیگرتنی نە، شیانین

رێشه‌برنی نین، بتنی بۆ کارین چاندنی و خۆدانکردنی دزیره‌کن جوو ژ سیاسه‌ت و رێشه‌برنی نزانن. له‌ورا دایه‌ دیارکرن پێدقییه‌ ب عێراقی شه‌ به‌ینه‌ گرێدان.

ژلایه‌کی دیکه‌، تۆرکیا به‌رده‌وام ل کومبوونین خۆدا لگه‌ل نۆینه‌رین به‌ریتانیا دایه‌ دیارکرن، کورد ژ ره‌گه‌زی تۆرکیه‌ و دقیتن به‌مین دبن کونترۆلا تۆرکیا شه‌، ژبه‌رکو ژلای ئایینی شه‌ تۆرک و کورد ل سه‌ر ئیک ریبازا ئایینی دچن نه‌ وه‌ک عه‌ره‌بێن عێراقی نه‌. ژلای خۆشه‌ به‌ریتانیا ب ئامار و راپرسیان دویچوونا ئه‌قی بابته‌ی کری یه‌ و بوو دیار بوویه‌ گرۆپین نه‌مووسلمانین مووسل، ب تاییه‌تی مه‌سیحیان، تۆرکمانا و ئیزیدیان ب به‌رده‌وامی دایه‌ دیارکرن ئه‌وان دقیتن به‌مین لگه‌ل عێراقی. ژبه‌ر هندی به‌ریتانیا دویچوون ل سه‌ر هێشێن عه‌ره‌ب و گرۆپین نه‌مووسلمان نه‌کربوو و چوو هه‌فرکی سه‌ر وان لگه‌ل تۆرکیان نه‌بوون. به‌لی یا بوویه‌ جه‌ی هه‌فرکی دناقه‌را به‌ریتانیا و تۆرکیا دا، پرسا کوردی بوو، هه‌ر دوو ئالیان دقیان ئه‌قی کیشی دبه‌رژمه‌ندی خۆدا بکاریین. ژبه‌ر هندی، ئه‌ف کیشه‌ دناقه‌را وان دا زۆر کویر بوویه‌ و تاگه‌هشتی وی راده‌یی هه‌ر دووئالیان شیانین چاره‌سه‌رکرن وی نه‌مین.

له‌ورا ل دووماهی به‌ریتانیا و تۆرکیا بریاردا، پرسا کوردی بو کومه‌لا گه‌لا به‌يته‌ رموانه‌کرن. بشی چه‌ندی ئه‌نجومه‌نی کومه‌لا گه‌لان بریار دا، ئه‌نه‌کی بۆ دویچوونا راستیان رموانه‌یی ویلايه‌تا مووسل بکه‌ن. به‌ری ئه‌ف ئه‌نه‌یه‌ به‌يته‌ ده‌قه‌ری، حکومه‌تا به‌ریتانیا و عێراقی لگه‌ل کوردان کومبوون و بوو دابوو دیارکرن، ئه‌گه‌ر کورد بریارێ بده‌ن به‌مین لگه‌ل عێراقی دی ریز ل مافین وان هێته‌ کرتن و دی مافین وان ب وان هێته‌ دان و دی سنۆرین ده‌قه‌رین کوردی وه‌ک ئه‌و چه‌ز دکه‌ن هێنه‌ راپرسا ن. لشی ده‌میدا، ئه‌نا کومه‌لا گه‌لان گه‌هسته‌ ده‌قه‌ری، دانووستاندن و چاقیکه‌فتن لگه‌ل خه‌لکی ئه‌نجامدان. هه‌روه‌سا ئه‌نا راپۆرته‌ک تیرۆته‌سه‌ل ل دور ده‌قه‌ری نیقشا بوو، هه‌مارا ئاکنجین ویلايه‌تا مووسل لگه‌ل نه‌خشه‌کی وی تیدا دیار کربوو.

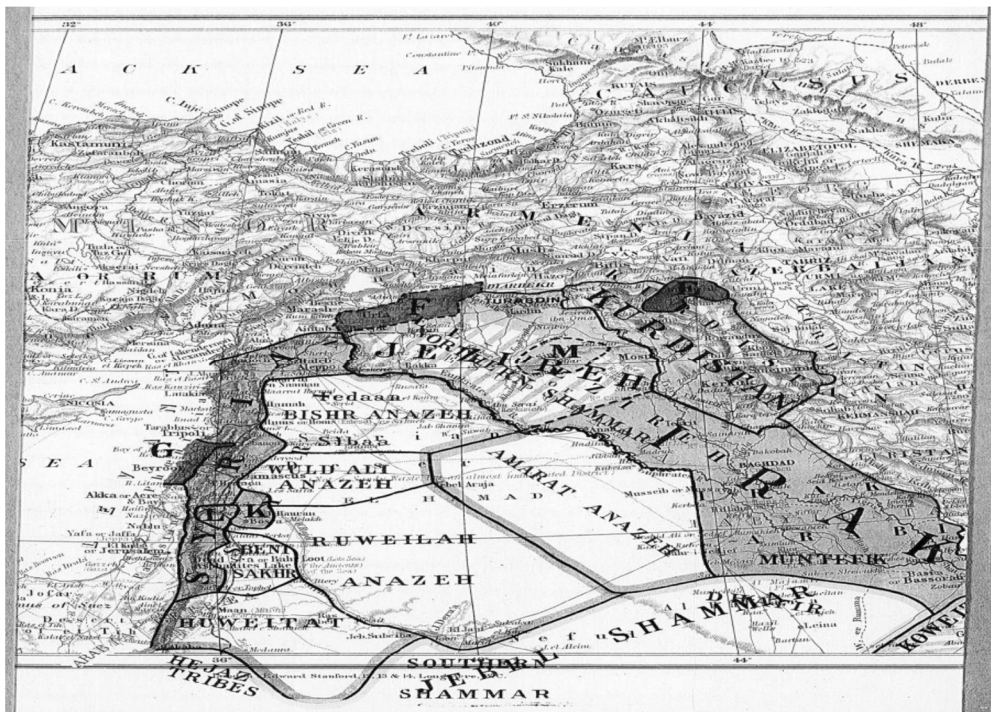
ئه‌نا تاییه‌ت ب پرسا ویلايه‌تا مووسل شه‌، ئه‌ف راپۆرته‌ پێشکیشی ئه‌نجومه‌نی کومه‌لا گه‌لان کر بوو و تیدا دیارکر بوو کورد رێژه‌یا زۆرینه‌یا ویلايه‌تا مووسل پێک دئین. هه‌روه‌سا پێشینه‌یاز کربوو ده‌قه‌رین کوردی ب عێراقی شه‌ به‌ینه‌ گرێدان، ب مه‌رجه‌کی پێدقیه‌ مافین وان پێ به‌ینه‌ دان، کاروبارین کارگیریی پێن ده‌قه‌رین خو برێشه‌ بن، هه‌روه‌سا کورد لدویف رێژه‌یا خو پشکدارین ل دام و دمزه‌هین حکومه‌تا عێراقی دا بکه‌ن. هه‌روه‌سا دقیتن تۆرکیا ده‌ستان ژ داخوازیا خۆ ل دور مووسل به‌رده‌متن و به‌ریتانیا مه‌بله‌غه‌کی مه‌زن وه‌ک قه‌ربوو بده‌متن تۆرکیا. بشی چه‌ندی سه‌ره‌که‌فتن به‌ریتانیا نشیان دایه‌. چونکو ئه‌ف پێشینه‌یازین کومه‌لا گه‌لان ل به‌رژمه‌ندی به‌ریتانیا دا بوون.

بشتی کومه لا گه لان پيشنيزين خو پيشکيشی بهريتانيا کرين. راستهوخو بهريتانيا بریکا نۆينهريين پيشنيز ل حکوومهتا عيراقی کرن زمانى کوردی بېته زمانى فهرمی ل دهقهرين کوردی، ناخشتکهرين کورد ل دام و دمزگههين ميری بهينه دامهزاندان. ههروهسا زمانى کوردی بېته زمانى فهرمی ل قوتابخانه و دادگههان دا. دئهجامدا، حکوومهتا عيراقی ل سالا ۱۹۲۶ى، ياسا زمانين ناخخویي راگههاند بوو. ل گهل هندیدا، ئهقه وئ چهندی ناگههينتن حکوومهتا عيراقی پرسا کوردی چارهسهرکر بوو. چونکو هژمارهکا زؤرا عهرهين زمانى کوردی دزانى ل دهقهرين کوردی هاتبوو دامهزاندن. ههروهسا زمانى کوردی ل ههمی دهقهرين کوردی نههاتيه بکارئينان.

لدوماهیی دقیتن ئاماژى براستیهكى بدهين، بهريتانيا دئامارين خودا يين دهستپىكى دا هژمار و ريژهيا کوردان يا راست ديار نهکری يه. دبهرامبهرا دا، بهردموام هژمارا عهرهبا، جوهری و مهسحيان ب زنده دايته دياکرن. ههلبهت، مهبهستا بهريتانيا يا سههرهكى ژقى چهندی ئهوبو، بؤ رايان گشتی يا نيشدمولهتی ديار بکهتن، هژمار و ريژهيا کوردان نه ب وی رهنگی يه ياکو نۆينهريين کوردان و حکوومهتا تۆرکيا ديار دکهن. بهلى پشتی لژنا تاييهت ب پرسامووسل قه، دايه ديارکرن کورد ريژهيا زؤرينه ل ويلایهتا مووسل پيک دئينن، ئیدی بؤ بهريتانيا راستيه ديار بوو، کو پيڊقهييه ل سهرا بهريتانيا د ئامار و دانووستاندنين خو دا ل دور پرساکوردی هژمار و ريژهيا کوردان يا دورست ديار بکهتن.

نەخشی ژماره (۱)

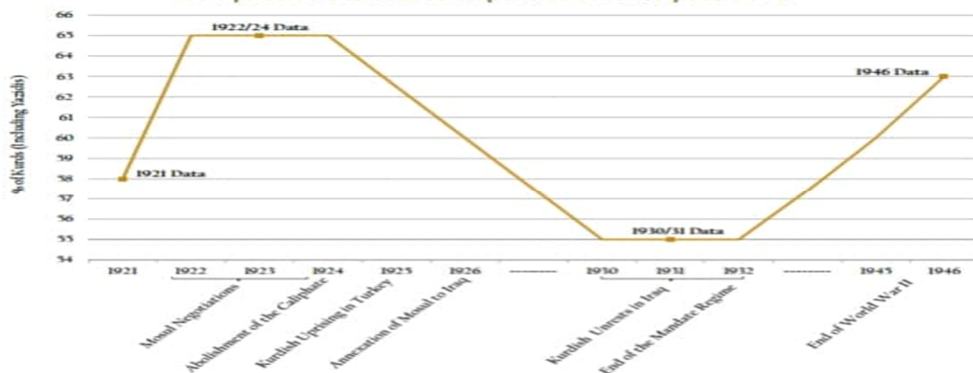
نەخشی کوردستانی یی ل سالا ۱۹۱۶ی ژلایی بهریتانیا فه هاتیه دورستکرن

(Rasoul, 2017, 4)

خشی ژماره (۱)

Figure 6: Proportion of Kurds (including Yazidis) in Mosul in British statistics compiled in the course of political events post-1919

Source: Compiled by author

ژیدمر: (Dündar, 2012, 45)

خشتی ژمارا زه لامين باريزگه ها که رکوکي لگهل سه رجه مي گشتي

(Rasoul, 2017, 28)

ئامارا تۈركىيە بال سەر بناغى ئامارا دمولە تا ئوسمانى يا سالا ۱۹۱۴ ى ھاتىبە دورىستىرن

ثیدہ: (Al-Jaf, 2018, 147).

ئامارا بهریتانیا ئەوا ژرایرسینا سالین ۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ ی ل عیراقی هاتییه دورستکرن

۳۴۰

ژیدەر: (Al-Jaf,2018,147).

نەخشی ژمارە (۲)

ژیدەر: (Dündar,2012).

خشتی ژمارە (۵)

Table 1: 1914 Turkish Data as Presented to the Lausanne Conference

	Kurds	Turks	Arabs	Yazidis	Non-Muslims	Total	Nomads
Sulaymaniyah	62,830	32,960	7,210	0	0	103,000	
Kirkuk	97,000	79,000	8,000	0	0	184,000	
Mosul	104,000	35,000	28,000	18,000	31,000	216,000	
Total	263,830	146,960	43,210	18,000	31,000	503,000	170,000

Source: House of Commons Parliamentary Papers: Turkey No. 1 (1923), Lausanne Conference on Near Eastern Affairs, 1922–1923. Records of proceedings and draft terms of peace, London, His Majesty's Stationery Office, 1923, p. 373.

ژیدەر: (Dündar,2012,20).

خشتی ژماره (٦)

Table 2: 1917 British Data for Mesopotamia

Mesopotamia	Kurds	Turks	Arabs	Syrian Christians	Jews	Persians	Total
	330,000	110,000	1,650,000	60,000	60,000	70,000	
	Armenians	Yazidis	Circassians	Sabians	Chabaks	Miscellaneous	
	57,000	21,000	8,000	2,000	10,000	10,000	2,438,000

Source: Secret Report entitled "Turkey in Europe and Asia," dated October 22, 1917, Records of Iraq, V.1, pp. 675–86.

ژیدمر: (Dündar,2012,22)

خشتی ژماره (٧)

ژیدمر: (Dündar,2012,22)

Table 3: 1919 British Religious Data

	Sunni	Shiite	Jewish	Christian	Other	Total
Arbil	96,100	0	4,300	4,100	1,000	106,000
Kirkuk	85,000	5,000	1,400	600	0	92,000
Mosul	244,713	17,180	7,635	50,670	30,180	350,378
Sulaymaniyah	153,900	0	1,000	100	0	155,000
Total	579,713	22,180	14,835	55,470	31,180	703,378

Source: Original title of table was "Population of the Vilayet of Mosul by Religions according to an Estimate made in 1921," House of Commons Parliamentary Papers, Turkey 1 (1923), pp .365–66.

خشتی ژماره (۸)

Table 4: 1921 British "Racial" Data

	Kurds ⁷¹	Turks	Arabs	Christians	Jews	Total
Arbil	77,000	15,000	5,100	4,100	4,300	106,000
Kirkuk	45,000	35,000	10,000	600	1,400	92,000
Mosul	179,320	14,895	170,663	57,425	9,665	432,468
Sulaymaniyah	152,900	1,000	0	100	1,000	155,000
Total	454,720	65,895	185,763	62,225	16,365	785,468

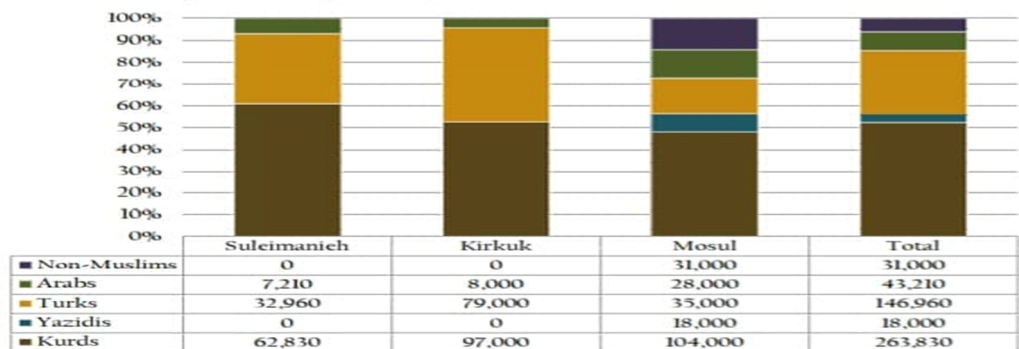
Source: Original title of table was "Population of the Vilayet of Mosul by Races according to an Estimate made in 1921," House of Commons Parliamentary Papers, Turkey 1 (1923), pp. 365–66.

ژیدەر: (Dündar,2012,22)

خشتی ژماره (۹)

ژیدەر: (Dündar,2012,21)

Figure 2: Graphic Representation of 1914 Turkish Data

Source: Data compiled by author

وینەیی ژمارە (١)

لژنا سنۆری مووسل لدمە سەرەدانا دەقەرێ کەری بۆ ئەنجامدانا کارێ خوو

ژیدەر: (Arıkanlı,2010,28)

پاشیەند

خشتی ژمارە (١٠)

Gov.	Turkish census : statistics submitted in Lausanne	Estimate made by British political officers in 1921	Census by the Iraq (1922-1924)
Kurds	263,830	424,720	494,000
Arabs	43,210	185,763	166,941
Turks	146,960	65,895	38,652
Christians	31,000	62,225	61,336
Jews	-	16,865	11,897
Yezidis	18,000	30,000	26,257
Total settled population	503,000	-	-
Nomads	170,000	-	-
Total	673,000	785,648	801,090

ژیدەر: (Aydın, 2004, 57)

خشتی ژماره (۱۱)

Table 5: 1925 League of Nations Data

	Kurds	Turks	Arabs	Christians	Jews	Yazidis	Total
Sulaymaniyah	189,900	0	75	0	1,550	0	191,525
Arbil	170,650	2,780	11,700	3,900	2,750	0	191,780
Kirkuk	47,500	26,100	35,650	2,400	0	0	111,650
Mosul	88,000	9,750	119,500	55,000	7,550	26,200	306,000
Total	496,050	38,630	166,925	61,300	11,850	26,200	800,955

Source: League of Nations, *Question of Frontier between Turkey and Iraq : Report Submitted to the Council by the Commission instituted by the Council Resolution of September 30, 1924* (Geneva : League of Nations : C.400, 1925, VII. no. 142, pp. 76-77.

ژیدەر: (League of Nations, 20 August 1925)

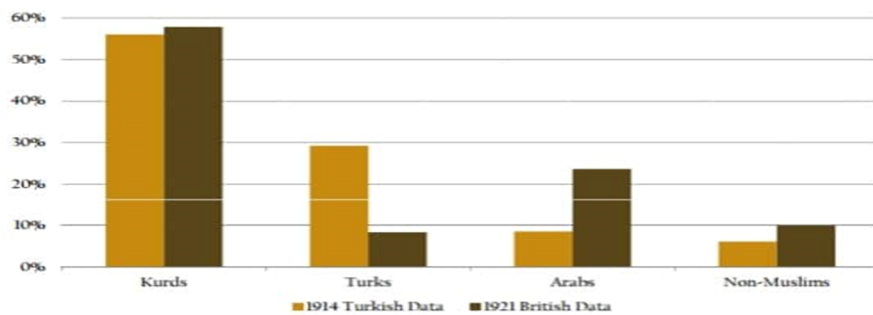
نه خشتی ژماره (۳)

ژیدەر: (Dündar, 2012, 29)

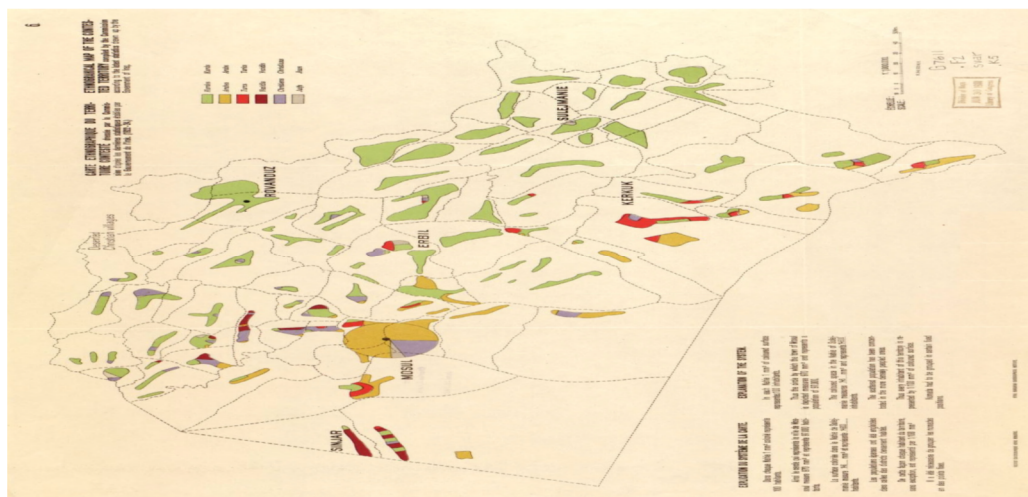
خشتی ژماره (۱۲)

Figure 4: Comparison of Turkish and British Population Statistics

ژیدەر: (Dündar, 2012, 31)

نه‌خشی ژماره (۴)

ژیدەر: (Dündar, 2012, 33)

خشتی ژماره (١٣)

Table 6 : Ethnic Distribution of the Officials Employed in Mosul

	Gazetted				Non-Gazetted				Total			
	K.	T.	A.	C&J	K.	T.	A.	C&J	K.	T.	A.	C&J
Sulaymaniyah	19	8	1	2	90	14	11	12	109	22	12	14
Arbil	18	5	4	1	95	23	34	-	113	29	38	1
Kirkuk	16	11	18	2	29	107	40	6	45	118	58	8
Mosul (Kurdish Qadhas)	11	3	14	4	46	8	43	35	57	11	57	59

Source: See the confidential Memo of Lord P. C. Passfield, Secretary of State for the Colonies, dated April 23, 1930, CO 730/157/1, pp. 220-36.

ژیدمر: (Dündar,2012,37)

خشتی ژماره (١٤)

Table 9: Comparison of 1924 and 1931 Iraqi-British Data for Mosul Province

Years	Race	Arabs		Kurds		Turks		Christians		Jews		Yazidis		Total		% Kurds	
		1924	1931	1924	1931	1924	1931	1924	1931	1924	1931	1924	1931	1924	1931		
Arbil		11,682	2,546	53,315	28,587	2,574	9,000	2,822	2,000	2,180	1,900	-	0	73,774	44,040	74	65
Koi		-	20	60,250	19,279	144	38	1,070	321	504	302	-	0	61,968	19,961	97	97
Rowanduz		-	0	55,930	15,987	60	0	30	1,550	80	250	-	0	56,190	17,787	100	96
Mahmur		-	1,710	- ¹²⁶	14,534	-	0	-	50	-	100	-	0	-	16,394	-	89
Ranis		-	0	-	9,441	-	0	-	0	-	117	-	0	-	9,558	-	99
Arbil Total		11,682	4,276	180,756	87,828	2,778	9,038	3,952	3,921	2,764	2,669	0	0	191,932	107,740	94	82
Kirkuk		19,644	19,185	29,073	27,004	20,442	25,458	1,000	1,196	1,003	1,745	-	0	71,362	74,780	41	36
Kifri		16,005	7,328	18,423 ⁹⁷	25,703	7,753	3,028	-	29	540	722	-	0	72,721	36,810	67	70
Chemchemal		-	27	15,250	11,793	-	138	-	3	10	5	-	0	15,260	11,966	100	99
Gil		-	21	16,900	13,108	-	117	-	0	150	0	-	0	17,050	13,246	99	99
Kirkuk Total		35,649	26,561	79,646	77,608	28,395	28,741	1,000	1,228	1,703	2,472	0	0	146,393	136,802	54	57
Mosul		149,461	130,187	14,188	4,324	3,778	870	38,240	33,009	4,000	3,546	6,991	2,429	166,658	174,449	13	2
Zakho		+5	198	15,546	16,731	-	0	2,103	5,934	1,732	1,471	422	500	18,646	26,834	79	70
Amadia		-	0	15,249	22,964	-	0	6,886	7,970	-	812	492	0	22,627	31,746	70	72
Zibar		-	0	-	10,000	-	0	-	250	-	-	-	0	-	10,250	-	96
Agra		-	4,600	14,975	12,075	-	0	1,044	1,000	550	1,000	-	0	16,569	18,675	90	65
Dohuk		2,068	5,649	18,307	16,645	-	0	5,784	6,925	829	843	2,870	1,692	29,458	31,754	72	52
Tel afar		14,440	14,400	5,678	5,700	5,524	4,274	27	168	7	28	-	500	25,676	25,070	22	23
Sinjir		3,528	8,210	4,057	4,200	455	1,700	850	1,546	15	23	16,374	14,600	25,279	30,279	81	14
Shaikan		-	956	- ¹²⁶	7,687	-	0	-	5,171	-	0	-	5,517	-	19,331	-	40
Mosul Total		164,200	97,000	102,326	9,757	6,844	54,534	61,973	7,133	7,723	27,149	25,238	305,115	368,388	41	35	
Sulaymaniyah		18	0	30,885	46,400	2	0	87	200	762	900	-	0	31,754	47,500	97	98
Halabja		55	0	48,000	32,500	-	0	-	475	400	-	-	0	48,530	32,900	99	99
Shahrbaizer		-	0	28,260	10,000	-	0	-	0	-	-	-	0	28,260	10,000	100	100
Qala Diza		-	0	45,290	11,100	-	0	-	0	155	0	-	0	45,435	11,100	99	100
Sulaymaniyah Total		73	0	152,375	100,000	2	0	87	200	1,502	1,300	0	0	154,039	101,500	99	99
Mosul Region Total		216,946	195,037	539,777	367,762	40,932	44,623	59,573	67,322	13,102	14,164	27,149	25,238	827,479	714,430	65	55

Source: The data are compiled from the map that indicates the statistical data regarding "Races" and "Religions" of Mosul and its neighboring districts, which is entitled "Enclosure of Ministry of Economics Memo No. 677." In Records of Iraq, V.7, pp. 596-97.

ژیدمر: (Dündar,2012,44)

Table 10: The Number and Proportion of Kurds in Mosul Province according to British, Turkish, Iraqi, and League of Nations Data

Year / By	Kurds	Yazidis	Mosul Total	% of Kurds and Yazidis
1914 Turkish Data ¹	263,830	18,000	503,000	56
1917 British Data ²	380,000	21,000	737,026	54
1921 British Data ³	424,720	30,000	785,468	58
1922-24 British/Iraqi Data ⁴	490,067	26,857	798,229	65
1925 League of Nations Data ⁵	496,050	26,200	800,955	65
1930 British/Iraqi Data ⁶	367,762	25,238	714,430	55
1947 British/Iraqi Data ⁷	804,240	-	1,274,290	63

ژیدەر: (Dündar, 2012, 45)

پهراوین:

^(١) لهندهك ژیدهران دا ژمارا كوردان ب ٤٥٥.٠٠٠ هزاران هاتیه خهملاندن، بنیره ژیدهری ل خواریه هاتیه دیارکرن

Aydın, A.D., 2004. Mosul question (1918-1926) (Doctoral dissertation, Bilkent University).

1. Abdulla, J.J., (1980). *Some aspects of language purism among Kurdish speakers* (Doctoral dissertation, University of York).
2. Ali, O. (1997). The Kurds and the Lausanne peace negotiations, 1922–23. *Middle Eastern Studies*, 33(3), 521-534.
3. Ali, O., 1992. *British Policy and the Kurdish Question in Iraq 1918- 1932* (Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science (United Kingdom)).
4. Al-Jaf, R.M.A., 2018. *British Policy towards the Government of the Mosul Vilayet 1916-1926* (Doctoral dissertation, School of Historical Studies).
5. Anderson, L. and Stansfield, G., 2005. *The future of Iraq: dictatorship, democracy, or division?* Palgrave Macmillan.
6. Arıkanlı, Z., 2010. British Legacy and Evolution of Kurdish Nationalism in Iraq (1918-1926): What Significance the Mosul Question. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 9(4).
7. Aydın, A.D., 2004. *Mosul question (1918-1926)* (Doctoral dissertation, Bilkent University).
8. Barkey, H.J., 2000. The struggles of a "strong" state. *Journal of International Affairs*, pp.87-105.
9. Beck, P. J. (1981). 'A Tedious and Perilous Controversy': Britain and the Settlement of the Mosul dispute, 1918–1926. *Middle Eastern Studies*, 17(2), 256-276.
10. Cohoon, M., 2015. The British-American Imperial Agenda in Iraq: the Oil and Railway line from Kirkuk to Haifa, 1920-1932. *PSU McNair Scholars Online Journal*, 9(1), p.3.
11. Cojer, H., 1997. *Denial of rights and self-determination, the case of the kurds of Iraq* (Master's thesis, University of Waterloo).
12. Coşar, N. and Demirci, S., 2006. The Mosul Question and the Turkish republic: Before and After the Frontier Treaty, 1926. *Middle Eastern Studies*, 42(1), pp.123-132.
13. Dehzani, J., 2008. *Nihilism and Technologies of Othering: The Kurds in Iran, Iraq and Turkey* (Doctoral dissertation, Carleton University).
14. Demirci, S., 1998. *The Lausanne Conference: The evolution of Turkish and British diplomatic strategies, 1922-1923* (Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science (United Kingdom)).

15. Dündar, F., 2012. *Statisquo: British Use of Statistics in the Iraqi Kurdish Question (1919-1932)*. Crown Center for Middle East Studies Papers, Brandeis University.
16. Durham, W.D., 2010. *1920 Treaty of Sevres and the Struggle for a Kurdish Homeland in Iraq and Turkey between World Wars* (Doctoral dissertation, Oklahoma State University).
17. Ediz, İ., 2016. Britain and the Ottoman Empire in the First World War: Clashing Interests of Two Belligerents. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3).
18. Edmonds, C.J., 1957. *Kurds, Turks and Arabs: politics, travel and research in North-Eastern Iraq, 1919-1925*. Oxford University Press.
19. Ekinçi, E. B., 2016. The Mosul Question: A Clash for Oil, Daily Sabah. Retrieved, January 15, 2016, from <https://www.dailysabah.com/feature/2016/01/15/the-mosul-question-a-clash-for-oil>
20. End of the Mosul Controversy. 1926. *Advocate of Peace through Justice*, 88(8), 471-472. Retrieved, from <http://www.jstor.org/stable/20661343>
21. Eskander, S.B., 1999. *Britain's policy towards the Kurdish question, 1915-1923* (Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science (United Kingdom)).
22. Farouk, M. and Sluglett, P., 2001. *Iraq since 1958: From revolution to dictatorship*. IB Tauris.
23. Fuccaro, N., 1994. *Aspects of the social and political history of the Yazidi enclave of Jabal Sinjar (Iraq) under the British mandate, 1919-1932* (Doctoral dissertation, Durham University).
24. Getman, D.P., 2011. *States of Legitimacy: The British Left, Iraqi Nationalism, and the Spirit of Internationalism, 1914-1932* (Doctoral dissertation, Rice University).
25. Gibson, M.W., 2012. *British strategy and oil, 1914-1923* (Doctoral dissertation, University of Glasgow).
26. Izady, M.R., 2004. Kurds and the Formation of the State of Iraq. *The Creation of Iraq, 1914-1922* Reeva Spector Simon and Eleanor H. Tejirian (eds.), p.95.
27. Jalil, H.M., 2017. *The British Administration of South Kurdistan and Local Responses, 1918-1932* (Doctoral dissertation, School of Historical Studies).
28. Jwaideh, W., 2006. *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*. Syracuse University Press.
29. Karpat, K.H., 1985. *Ottoman population, 1830-1914: demographic and social characteristics*. University of Wisconsin Press.

30. Kaymaz, I.S, Ö.2018, Britain's Policy toward Kurdistan at the End of the First World War. *Turkish International Journal*, 10 (2-3), pp.79-103.
31. Kaymaz, İ.Ş., 2011. Britain's Policy toward Kurdistan* at the End of the First World War. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 10.
32. Keskin, N., 2015. *How Did the Kurds of Turkey Acted Politically Against the Policies of the Great Powers?* (Doctoral dissertation, Zirve University).
33. Khosrowshahi, M.R., 1983. *Management of communal conflict in the Middle East: the case of the Kurds* (Doctoral dissertation, North Texas State University).
34. KIREEV, N., 1930. To History of Struggle for Ottoman (Mosul) Oil in Beginning of the Xxth Century. *Ленинград*, pp.13-14.
35. League of Nations. 1925. Question of the Frontier between Turkey and Iraq. Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30, 1924. Geneva, August 20, 1925.
36. Mayell, P.J., 1996. Conflict as contradiction: a critical geopolitics of international conflict.
37. McDowall, D., 2003. *Modern history of the Kurds*. IB Tauris.
38. Ortega Fabal, R.R., 2015. *The British Administration of Iraq and Its Influence on the 1920 Revolution* (Master's thesis).
39. Pedersen, S., 2010. Getting out of Iraq—in 1932: the League of Nations and the road to normative statehood. *The American Historical Review*, 115(4), pp.975-1000.
40. Psomiades, H.J., 1972. The Diplomacy of Theodoros Pangalos 1925-1926. *Balkan Studies*, 13(1), pp.1-16.
41. Rafaat, A. (2013). *The Kurdish and Iraqi counter-quests for nationhood and the transformation of Iraqi Kurdistan into a quasi-state* (Doctoral dissertation).
42. Rafaat, A., 2010. The 1926 Annexation of Southern Kurdistan to Iraq: the Kurdish Narrative, *American Research Journal of History and Culture* 3 (1), pp. 1-10.
43. Rasoul, M. ٢٠١٧. *History of Kirkuk from the Beginning of the Nineteenth Century until Becoming Part of the Iraqi Monarchy in 1925* (Doctoral dissertation).
44. Rogers, J., 2007. The foreign policy of small states: Sweden and the Mosul Crisis, 1924–1925. *Contemporary European History*, 16(3), pp.349-369.
45. Şaşmaz, M., 1995. The Ottoman censuses and the registration systems in the nineteenth and early twentieth centuries. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 6(06), pp.289-305.

46. Shaw, S. J. (1980). Ottoman population movements during the last years of the Empire, 1885-1914: Some preliminary remarks. *Osmanlı Araştırmaları*, 1(1).
47. Shaw, S.J., 1978. The Ottoman census system and population, 1831–1914. *International Journal of Middle East Studies*, 9(3), pp.325-338.
48. Shields, S., 2004. Mosul Questions: Economy, Identity, and Annexation. *In the Creation of Iraq 1914-1921*.
49. Shields, S., 2009. Mosul, the Ottoman legacy and the League of Nations. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 3(2), pp.217-230.
50. Simon, R.S., Tejjirian, E.H., Sick, G. and Sick, G.G., 2004. *The creation of Iraq, 1914-1921*. Columbia University Press.
51. Sir, A., 2013. A Broken Promise: The Situation of the Kurds in Mosul 1917-1925, *Michigan Journal of History* (3), pp. 50-71.
52. Sluglett, P .1976. The Kurdish Problem and the Mosul Boundary: 1918-1925, London: Ithaca Press, Retrieved, GPF Global Policy Forum, from [https://www.globalpolicy.org/component/content/article/169/36383.html](https://www.globalpolicy.org/content/article/169/36383.html) pp. 116-125
53. Sluglett, P., 2007. *Britain in Iraq: contriving king and country* (Vol. 12). IB Tauris.
54. Sorby Jr, K., 2010. Iraq's Uneasy Road into the League of Nations (1927-1930). *Asian and African Studies*, 19(1), pp.87-108.
55. Sorby Jr, K., 2012. Iraq from Faysal's Ascendancy to the Throne to the Ratification of the First Anglo-Iraqi Treaty (1921–1924). *Asian and African Studies*, 21(2).
56. Sozbdır, H., 2006. *The Nature and Characteristics of the Major Kurdish Movements an Analysis of the Kurdish Movements from the Beddhrhan Rebellion (1847) to the Sheikh Sadd Rebellion (1925)* (Master of Arts Dissertation, Boğazici University (Turkey).
57. Spencer, W., 1965. *The Mosul Question in International Relations*. UMI Dissertation Services.
58. The Cumhuriyet Newspaper, March 30, 1925
59. Westcott, M., 2013. *Muslims and Minorities: Religion and City Growth in the Ottoman Empire*. Mimeo.
60. Williams, M.M.W., 2014. *The British Experience In Iraq From 1914-1926: What Wisdom Can The United States Draw From Its Experience?* Pickle Partners Publishing.
61. Wright, Q., 1926. The Mosul Dispute. *American Journal of International Law*, 20(3), pp.453-464.

62. Yıldırım, Ö. 2018, the Mosul Strategy of Lord Curzon. *Tarih ve Günce*, 1(2), pp.169-186.
63. Zamir, M., 1981. Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919. *Middle Eastern Studies*, 17(1), pp.85-106.
64. Zeyrek, S., 2013. The Role of Kurds in the Struggle for the Foundation of Turkish Republic. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*.
65. Ziircher, E., 1998. The Ottoman Empire and the armistice of Mudros. *At the Eleventh Hour*, p.266.

استخدام الاحصاءات من قبل البريطانيين حول القضية الكردية في العراق ١٩٢٢ - ١٩٢٦

الملخص:

عنوان هذه الدراسة هو "استخدام الاحصاءات من قبل البريطانيين حول القضية الكردية في العراق ١٩٢٢ - ١٩٢٦"، لا شك ان الفترة المذكورة تعتبر من اهم الفترات والمراحل للقضية الكردية في العراق، ذلك لان القضية الكردية كانت قد أصبحت موضع اهتمام من قبل بريطانيا وتركيا أيضا وقد حاولت كلتا الدولتين الاشارة الى إحصاءات مختلفة عن أعداد الكرد، وغاية بريطانيا من ذلك كانت الحاق الكرد بالدولة العراقية والحفاظ على مصالحها في المنطقة، لان الحاق المناطق الكردية كانت ذا أهمية سياسية وامنية أيضا للبريطانيين ولهذا حاول البريطانيون في كل الاجتماعات والمؤتمرات مع الاتراك إعطاء الاحصاءات السنوية للكرد الى الاتراك، لذا من الاهمية ان يشار الى تلك الاحصاءات في بحث علمي مفصل والمستخدم من قبل البريطانيين حول القضية الكردية في العراق، وقد اعتمد هذا البحث على التقارير والمصادر الانكليزية الذين اوضحوا هذا النهج البريطاني.

تتألف هذه الدراسة من مقدمة وتمهيد وخمسة محاور والاستنتاجات، في المقدمة يركز البحث على شرح أهمية واهداف البحث والمشاكل ومصادر الدراسة . وتمت الاشارة الى كيفية الحصول على المعلومات عن الموقف البريطاني من القضية الكردية وذلك في تمهيد هذه الدراسة، ويتحدث ويناقش البحث الاستفتاء الذي قام به البريطانيون ما بين السنوات ١٩١٩ - ١٩٢١ في العراق وموقف الكرد منها، وفي المحور الاول يناقش البحث الجدية في اظهار تقرير مصير

الموصل عن طريق احصاءات السنوات ما بين ١٩٢٢- ١٩٢٤، لاجل توضيح رأي أعيان الاقليات القومية في الموصل، اما المحور الثاني فيلقي الضوء على استخدام إحصاءات الاقليات القومية لظهور امال المجموعات المختلفة في المنطقة، وفي المحور الثالث فيعالج مسألة لجنة الحدود لسنة ١٩٢٥ وبيان امال سكة ولاية الموصل، ويعتبر هذا المحور العمود الفقري للبحث والدراسة، لانها قدمت مقترحات مهمة حول تقرير مصير سكان ولاية الموصل، ثم تمت الاشارة الى اهم الاستنتاجات التي توصل اليها كاتب البحث هذا.

الكلمات الدالة: القضية الكردية، الموصل، الاحصاء، بريطانيا، تركيا، العراق و لجنة الحدودية

The British Usage of Statistics Regarding to the Kurdish Question in Iraq Between 1922and 1926

Abstract:

This study entitles;"The British Usage of Statistics Regarding to the Kurdish Question in Iraq from 1922-1926", undoubtedly, this period is considered to be one of the most significant stages of the Kurdish question in Iraq. Owing to the Kurdish question was taken into an account by British and Turkey so seriously. Each of them attempted to drastically show the Kurdish population in their data differently, the British authority objective was to attach Kurds into Iraq with the aim of protecting its interests in the region. From the British perspectives, the attachment of Kurdish areas to Iraq was so preponderant through politic and security means. As a result, it appeared that British had endeavored to clear up the number of Kurdish population yearly effectively in all its meetings and discussion with the Turkish authority. Due to this, it's necessary to conduct an in-depth scientific research on how the British authority used data regarding to the Kurdish question in Iraq. This research concentrates its main focus on the using reports and references, which have showed this British approach.

This article is being divided into an introduction, background, five sections and findings. In its introductory, this study depicts its significance, objectives, problem statement and reference, which are being used. With the aim of getting a big picture of the British attitude to the Kurdish question, this study in its background casts the light on the British plebiscite in Iraq and its attitude to the Kurdish question between 1919 and 1921. In its first section, this study throws light

on the determination of fate of Mosul through data from 1922 to 1924. In order of getting the ethnic circumstances in Mosul province, the second section of this research clarifies the usage of ethnic data for determining the wishes of mixed ethnics in the region. In its third section, this study ¹clears up the borderline committee of the year 1925 and the wishes of the population of Mosul province. This section considers being the backbone of this study, as the borderline committee suggested some crucial recommendations regarding to the destiny of the Mosul province population. Conclusion of this study explores the findings that being discovered by the author of it.

Keywords: *Kurdish question, Mosul, data, British, Turkey, Iraq and the committee of border.*